УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН
ТАМГЫН ГАЗАР

ПАРЛАМЕНТЫН
СУДАЛГАА
СУРГАЛТЫН
ХҮРЭЭЛЭН

ГЭМТ ХЭРГИЙН ХОХИРОГЧИЙН ЭРХИЙГ ХАНГАХ, НӨХӨН ТӨЛБӨР ОЛГОХ ОЛОН УЛСЫН БОЛОН ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ

Мэдээлэл лавлагаа
Судалгааны код: СТ-24/204

Захиалагч:	УИХ-ын дэд дарга С.Одонтуяа
Хянасан:	ПССХ-ийн захирал Ц.Цогзолмаа
Судалгаа удирдсан:	ПССХ-ийн ахлах зөвлөх Б.Үүрцайх (Ph.D)
Судлаачид:	Г.Билгээ, Ц.Ариунаа, Э.Дашзэгвэ, П.Уранчимэг, Э.Билгүүн

УЛААНБААТАР, 2024

ГАРЧИГ

УДИРТГАЛ 2

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ 3

СУДАЛГААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ХЭСЭГ 5

1.НҮБ-ын Үндсэн зарчим, удирдамжийн тойм 5

1.1.Олон улсын хүний эрхийн болон хүмүүнлэгийн хууль тогтоомж 6

1.2.Үндсэн зарчим, удирдамжийн хамрах хүрээ: ноцтой зөрчил ба түүний хохирогчид 8

1.3.Хохирогчдын эрх 11

1.4.Улс орнуудын үүрэг 13

2.Гэмт хэргийн хохирогчдын эрхийг хамгаалах, тэдэнд нөхөн төлбөр олгох гадаадын зарим орны эрх зүйн зохицуулалт 14

2.1.Канад Улс 14

2.2.Өмнөд Солонгос Улс 18

2.3.Филиппин Улс 20

2.4.Энэтхэг Улс 22

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ 28

УДИРТГАЛ

Улсын Их Хурлын дэд дарга С.Одонтуяагийн захиалгаар “Гэмт хэргийн хохирогчийн эрхийг хангах, хамгаалах олон улсын болон үндэсний тогтолцоо, механизм” сэдэвт судалгааг Парламентын судалгаа, сургалтын хүрээлэнд гүйцэтгэв.

Судалгааны зорилго:

- НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 2005 оны 60/147 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Олон улсын хүний эрх, хүмүүнлэгийн хууль тогтоомжийн ноцтой зөрчлийн улмаас хохирогчийн хохирлоо барагдуулах, нөхөн төлбөр авах эрхийн талаарх үндсэн зарчим, удирдамж”-ийн талаар тойм мэдээлэл бэлтгэх;
- гадаадын зарим орны гэмт хэргийн хохирогчийн эрхийг хангах, хамгаалах үндэсний тогтолцоо, механизм, түүний эрх зүйн орчныг харьцуулан судлах.

Судалгааны хамрах хүрээ:

Судалгаанд захиалагчийн хүсэлтийн дагуу НҮБ-ын “Олон улсын хүний эрх, хүмүүнлэгийн хууль тогтоомжийн ноцтой зөрчлийн улмаас хохирогчийн хохирлоо барагдуулах, нөхөн төлбөр авах эрхийн талаарх үндсэн зарчим, удирдамж”, түүнийг хэрэгжүүлэх талаарх Канад, Өмнөд Солонгос, Филиппин, Энэтхэг зэрэг улсуудын гэмт хэргийн хохирогчийн эрхийг хангах, хамгаалах үндэсний тогтолцоо, механизм, эрх зүйн зохицуулалтын талаарх мэдээллийг тэдгээр орнуудын хууль, эрх зүйн орчны хүрээнд харьцуулан судалсан болно.

Судалгааны бүтэц:

Судалгаа нь хураангуй болон дэлгэрэнгүй хэсэгтэй. Судалгааны дэлгэрэнгүй хэсэг нь хоёр бүлэгтэй: *Нэгдүгээр бүлэгт*, НҮБ-ын “Олон улсын хүний эрх, хүмүүнлэгийн хууль тогтоомжийн ноцтой зөрчлийн улмаас хохирогчийн хохирлыг барагдуулах, нөхөн төлбөр авах эрхийн талаарх үндсэн зарчим, удирдамж”-ийн хүрээнд хүний эрх, хүмүүнлэгийн эсрэг гэмт хэрэг, хохирогч, тэдгээрийн эрх, эрхийг хангах, хамгаалах арга механизмын талаар; *Хоёрдугаар бүлэгт*, гадаадын зарим орны гэмт хэргийн хохирогчийн эрхийг хангах, хамгаалах үндэсний тогтолцоо, механизм, түүний эрх зүйн орчны талаарх мэдээллийг тус тус судалсан болно.

Түлхүүр үг: *гэмт хэрэг, хохирогч, хохирогчийн эрх, хохирлоо барагдуулах, нөхөн төлбөр авах эрх;*

Key words: *offence, victim, victims’ rights, right to a remedy and reparation, international human rights law, human rights protection system, international humanitarian law, Basic Principles and Guidelines, right to legal protection, remedies, victims of human rights violation, reparation, restitution, compensation, rehabilitation, satisfaction, guarantees of non-repetition.*

Ключевые слова: *международное право прав человека, система защиты прав человека, международное гуманитарное право, Основные принципы и руководящие положения, право на правовую защиту, средства правовой защиты, возмещение ущерба, жертвы нарушения прав человека, реституция, компенсация, реабилитация, сатисфакция, гарантии неповторения случившегося.*

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага (НҮБ)-ын Ерөнхий Ассамблейгаас 2005 оны 12 дугаар сарын 16-ны өдөр ***“Олон улсын хүний эрхийн хууль тогтоомжийг бүдүүлгээр зөрчсөн, олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомжийн ноцтой зөрчлийн хохирогчдын хохирлыг барагдуулах, нөхөн төлүүлэх эрхийн үндсэн зарчим, удирдамж”*** (цаашид “Үндсэн зарчим, удирдамж”)-ийг баталсан. Үүнийг баталсан гол зорилго бол олон улсын хүний эрхийн болон олон улсын хүмүүнлэгийн баримт бичгүүдэд өөр өөрөөр тусгасан байдаг гэм хорыг арилгах, нөхөн сэргээх эрхийн талаарх ойлголтыг нэгтгэх байсан.

Үндсэн зарчим, удирдамж нь дараах зорилготой:

- хохирогчийн хохирлоо нөхөн төлүүлэх эрхийг болон “нөхөн олговор” авах эрхийг тууштай хэрэгжүүлэх боломж олгох;
- холбогдох нэр томьёог тодорхой болгох;
- бүх улс орнуудад хэрэглэхэд нээлттэй стандартуудыг тусгах;
- хохирлын нөхөн төлбөрийн хэмжээ нь учруулсан хохирлын хэмжээтэй шууд хамааралтай байх зэрэг болно.

Үндсэн зарчим, удирдамж нь “олон улсын болон дотоодын эрх зүйн шинэ үүрэг хариуцлага үүсгэдэггүй, харин одоо байгаа эрх зүйн үүргийг хэрэгжүүлэх механизм, хэлбэр, журам, арга замыг тодорхойлдог” гэдгийг онцлон тэмдэглэсэн байна.

Олон улсын хүний эрхийн хууль тогтоомж нь ямар ч үед, өөрөөр хэлбэл, энх тайвны үед ч, зэвсэгт мөргөлдөөний үед ч үйлчилдэг, харин ***олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомж*** нь гагцхүү зэвсэгт мөргөлдөөний үед л үйлчилдэг. Гэвч энэхүү хоёр нь бие биеэ нөхөж, зарим талаараа давхцаж, харилцан батагасан байдлаар хэрэгжих ёстой байдаг. Тухайлбал, геноцид буюу төрлөөр устгах, хүн төрөлхтний эсрэг гэмт хэрэг, дайны гэмт хэрэг зэрэг ***ноцтой зөрчлүүдийг*** Олон улсын эрүүгийн шүүхийн Ромын дүрэмд нарийвчлан тодорхойлсон.

Үндсэн зарчим, удирдамжийн дагуу ***хохирогч*** гэдэгт "бие махбодын болон оюун санааны гэмтэл, сэтгэл санааны хохирол, эдийн засгийн хохирол, үндсэн эрх нь ихээхэн хэмжээгээр хохирсон хүмүүс дангаараа буюу хамтдаа хохирсон ... мөн хохирогчийн ойрын гэр бүл, асран хамгаалагчид болон гамшигт нэрвэгдсэн хохирогчдод туслахад, хохирогч болохоос урьдчилан сэргийлэхэд хөндлөнгөөс оролцож хохирол амссан хүмүүс багтана.”

Хохирогч нь олон улсын хууль тогтоомжид заасан үр дүнтэй арга хэмжээг тэгш хүртэх эрхтэй. Мөн хохирогчдын хохирлыг нөхөн төлөх ба энэ нь “зөрчил, учирсан хохирлын хүнд, хөнгөн байдалд тохирсон” байх ёстой бөгөөд “хангалттай, үр дүнтэй, шуурхай нөхөн төлбөр авах” эрхтэй. Бүрэн бөгөөд үр дүнтэйгээр хохирлыг барагдуулахын тулд Үндсэн зарчим, удирдамжид нөхөн сэргээх, нөхөн олговор, сэргээн засах, сэтгэл ханамжтай байх, дахин давтагдахгүй байх баталгаа зэргийг тусгасан байна. Тохиолдол бүрд хувь хүний нөхцөл байдлыг үргэлж харгалзан үзнэ.

Судалгаанд хамрагдсан улс орнуудын хохирогчийн эрхийг хамгаалах, хохирлыг нөхөн төлөхтэй холбоотой зарим онцлог асуудал болон зохицуулалтын талаар тоймлон дурдвал:

Канад Улс 2007 онд гэмт хэргийн хохирогчийн талаар олон улсын өмнө хүлээсэн үүргээ биелүүлэх үүднээс Гэмт хэргийн хохирогчдын эрхийг хамгаалах Холбооны Омбудсмений газрыг байгуулжээ. Энэ газар нь шууд хохирогчдод чиглэсэн үйлчилгээ үзүүлэхээс гадна бодлого боловсруулагчид болон хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны бусад оролцогчдод хохирогчийн эрэлт хэрэгцээ, сэтгэл зүйн зовнилыг судлах мэдлэг, дадлага эзэмшүүлэх, хохирогчдод сөргөөр нөлөөлж болзошгүй хандлага, тулгамдсан асуудлуудыг тогтоох,

тодорхойлох чиглэлээр ажилладаг бөгөөд шаардлагатай гэж үзвэл Омбудсмен нь Холбооны Засгийн газарт зөвлөмж хүргүүлдэг байна. Мөн 2015 онд Хохирогчийн эрхийн тухай хуулийг баталж, энэ хуульд Хүн төрөлхтний эсрэг гэмт хэрэг болон дайны гэмт хэргийн тухай хуульд заасан гэмт хэргийн хохирогчийг хамааруулсан байдаг. Хохирогчийн 4 төрлийн эрхийг хамгаалахаар хуульчилсны нэг нь “хохирлоо барагдуулах” эрх юм.

Хохирогч хохирлоо барагдуулах, нөхөн төлбөр гаргуулах талаар шүүхийн шийдвэр гаргуулах, мөн иргэний шүүхээр дамжуулан төлөгдөөгүй хохирлыг албадан барагдуулах тухай шүүгчийн захирамж гаргуулах үндсэн эрхтэй. Хохирогчдод хохирлоо нэхэмжлэхэд нь туслах стандарт маягт бөглөх ба хохирогч шүүхэд хохирлын нөлөөллийн мэдэгдэл гаргадаг. Шүүх бүх гэмт хэргийг хянан хэлэлцэхдээ хохирлыг барагдуулах асуудлыг зайлшгүй авч үзсэн байх үүрэгтэй.

Өмнөд Солонгос Улс 2005 оноос хохирогчдыг эрхийг хангах, хамгаалах талаар цогц арга хэмжээг хэрэгжүүлж байгаа бөгөөд энэ хүрээнд хохирогчийг хамгаалах, тэдэнд үзүүлэх тусламжийг өргөжүүлэн ажиллаж байна. Улсын хэмжээнд бүх шатны прокурорын газруудын дэргэд гэмт хэргийн хохирогчийг хамгаалах 58 төв ажиллаж байна. Энэ төвд хэрэг хянан шийдвэрлэх чиглэлээр мэргэшсэн, прокурорын байгууллагад ажиллаж байсан туршлагатай мэргэжилтнүүд хохирогчдод болон тэдний гэр бүлийн гишүүдэд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны талаар зөвлөгөө өгдөг.

Тус улсад тодорхой төрлийн гэмт хэргийн хохирогчдод төрөөс нөхөн төлбөр олгодог. Нөхөн төлбөр нь гэмт хэргийн улмаас нас барсан этгээдийн гэр бүлд олгох нөхөн төлбөр болон хөгжлийн бэрхшээлтэй болсон хохирогчид олгох (хөдөлмөрийн чадвар алдалт) нөхөн төлбөр гэсэн 2 төрөлтэй. Мөн хохирогч, эсхүл түүний гэр бүлийн гишүүд нөхөн төлбөр авах тухай өргөдлөө харьяалагдах Гэмт хэргийн хохирлыг барагдуулах хороонд гаргадаг.

Филиппин Улсын Хууль зүйн яамны дэргэд хууль бусаар баривчлагдсан, цагдан хоригдсон хохирогчдын хохирлыг барагдуулах, нэхэмжлэлийн шаардлагыг шийдвэрлэх зорилгоор 9 гишүүний бүрэлдэхүүнтэй Нэхэмжлэлийн зөвлөл ажилладаг. Хилс хэргээр хорих ял эдлээд цагаатгагдсан, хууль бусаар хоригдоод суллагдсан, шүүхийн шийдвэрийн дагуу эрх бүхий байгууллагаас зөвшөөрөлгүйгээр, хууль бусаар баривчлагдсан, эсхүл хүчирхийлэлд өртсөн хохирогчид нөхөн төлбөрийн нэхэмжлэлийг гаргана. Нэхэмжлэлийн зөвлөлөөс гаргасан шийдвэрийн дагуу хохирогчдод төрийн байгууллагуудаас эрүүл мэнд, боловсролын чиглэлээр мөнгөн бус нөхөн төлбөр олгох боломжтой.

Энэтхэг Улсад хохирогчид нөхөн төлбөр авах эрхтэй, ялангуяа, хүчирхийллийн гэмт хэргийн хохирогчдод нөхөн төлбөр олгох нь төрийн бодлогоор зохицуулагддаг. Хохирогчид амьдарч байгаа, эсхүл тухайн гэмт хэрэг үйлдэгдсэн мужийн нөхөн төлбөрийн хөтөлбөрт хамрагдах хүсэлт гаргаснаар хохирогч, эсхүл түүний гэр бүлийн гишүүд нь нөхөн төлбөр авах боломжтой болдог. Гэмт хэрэгтэн үйлдэл дээрээ баригдаагүй, эрүүгийн хариуцлага хүлээгээгүй ч хохирогчдод нөхөн төлбөр төлж болно. Нөхөн төлбөр авах тодорхой нөхцөл, шалгуур байдаг. Тухайлбал, хүчирхийллийн гэмт хэргийн шууд хохирогч, эсхүл түүний амьд үлдсэн гэр бүлийн гишүүн л хохирлын нөхөн төлбөр авах хүсэлт гаргах эрхтэй. Хохирогч шүүхээс зөвлөгөө авах зардлаа нөхөн төлүүлэхийг хүсэж болно. Хохирогч хохирлоо барагдуулахын тулд хэргийн талаар мэдээлж, мөрдөн шалгах ажиллагаанд хамтран ажилласан байх ёстой. Шүүхээс нөхөн төлбөр олгох шийдвэр гарсан тохиолдолд тухайн муж, дүүргийн Хууль зүйн үйлчилгээний газар нөхөн төлбөрийн хэмжээг тогтооно. Уг газар шаардлагатай баримтыг бүрдүүлэн 2 сарын дотор нөхөн төлбөрийн олгодог. Тухайн муж, дүүргийн Хууль зүйн үйлчилгээний газар нь хохирогчийн асуудлыг хөнгөвчлөхийн тулд цагдаагийн байгууллагын яаралтай тусламж, эмнэлгийн үнэ төлбөргүй үйлчилгээг үзүүлэх захиалга өгч болно.

СУДАЛГААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ХЭСЭГ

ХОХИРОГЧИЙН ХОХИРЛЫГ БАРАГДУУЛАХ, НӨХӨН ТӨЛБӨР ОЛГОХ НЬ: НҮБ-ЫН НӨХӨН ТӨЛБӨР АВАХ ЭРХИЙН ҮНДСЭН ЗАРЧИМ, УДИРДАМЖ БОЛОН ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ТУРШЛАГА

1.НҮБ-ын Үндсэн зарчим, удирдамжийн тойм

Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага (НҮБ)-ын Ерөнхий Ассамблейгаас 2005 оны 12 дугаар сарын 16-ны өдөр “Олон улсын хүний эрхийн хууль тогтоомжийг бүдүүлгээр зөрчсөн, олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомжийн ноцтой зөрчлийн хохирогчдын хохирлыг барагдуулах, нөхөн төлүүлэх эрхийн үндсэн зарчим, удирдамж” (цаашид “Үндсэн зарчим, удирдамж”)-ийг 60/147 тоот тогтоолоор[1] баталсан.

Үндсэн зарчим, удирдамжийг баталсан гол зорилго бол олон улсын хүний эрхийн болон олон улсын хүмүүнлэгийн баримт бичгүүдэд өөр өөрөөр тусгасан байдаг гэм хорыг арилгах, нөхөн сэргээх эрхийн талаарх ойлголтыг нэгтгэх явдал байсан.

Үндсэн зарчим, удирдамж нь дараах зорилготой:

- хохирогчийн хохирлоо нөхөн төлүүлэх эрхийг болон “нөхөн олговор” авах эрхийг тууштай хэрэгжүүлэх боломж олгох;
- холбогдох нэр томьёог тодорхой болгох;
- бүх улс орнуудад хэрэглэхэд нээлттэй стандартуудыг тусгах;
- хохирлын нөхөн төлбөрийн хэмжээ нь учруулсан хохирлын хэмжээтэй шууд хамааралтай байх зэрэг болно.

Хохирлыг барагдуулах нь хохирогчийн хохирлыг барагдуулахаас гадна тухайн гэмт этгээдэд хариуцлага тооцох, цаашид төсөөтэй гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх замаар нийтийн ашиг сонирхолд үйлчилдэг. Энэ нь нийгмийн бүх түвшинд хууль дээдлэх ёсыг сахиулдаг шударга ёсны чухал элемент юм.

Уг баримт бичгийн төслийг 1993 оноос хойш 16 гаруй жилийн турш хүний эрхийн бие даасан шинжээчид боловсруулсан бөгөөд боловсруулах явцад төсөлд улс орнууд, олон улсын байгууллагууд, төрийн бус байгууллагуудын саналыг тусгах боломжийг олгосон урт хугацааны, олон нийтийн оролцоотой зөвлөлдөх үйл явцыг хангаж ажилласан байна. Тиймдээ ч НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейгаас Үндсэн зарчим, удирдамжийг батлахдаа түүнийг аль болох өргөн хүрээнд түгээх шаардлагатайг онцолсон байна.

Олон улсын хүний эрхийн болон олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомжийг хүндэтгэн хэрэгжүүлэх НҮБ-ын гишүүн бүх улсуудын үүргийг тодорхойлсон 27 зүйл буюу зарчим бүхий энэхүү барим бичиг нь хүний эрхийн зөрчлийн хохирогчдын хохирлыг барагдуулах, гэм хорыг арилгах, дотоодын хууль эрх зүйн тогтолцоонд шударга ёсонд хүрэх эрхийг анх удаа кодчилсон байна.

Үндсэн зарчим, удирдамж нь “олон улсын болон дотоодын эрх зүйн шинэ үүрэг хариуцлага үүсгэдэггүй, харин одоо байгаа эрх зүйн үүргийг хэрэгжүүлэх механизм, хэлбэр, журам, арга замыг тодорхойлдог” гэдгийг онцлон тэмдэглэсэн байна.

[1] Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law (Basic Principles and Guidelines). UN General Assembly resolution 60/147 of 16 December 2005.
https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n05/496/42/pdf/n0549642.pdf?token=LZcAWpT43QSo6ixSUq&fe=true

1.1.Олон улсын хүний эрхийн болон хүмүүнлэгийн хууль тогтоомж[2]

Олон улсын хүний эрхийн болон хүмүүнлэгийн хууль тогтоомж нь түүхэн болон үзэл баримтлалын өөр өөр үндэстэй, хамрах хэм хэмжээний хувьд ялгаатай байдаг боловч хоёулаа бүх хүнийг хамгаалах зорилготой бөгөөд хүн бүрийн амь нас, сайн сайхан, нэр төрийг хүндэтгэх зарчимд суурилдаг. Эрх зүйн үүднээс авч үзвэл, олон улсын хүний эрхийн болон олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомж нь олон улсын заншлын эрх зүйн хэм хэмжээгээр тогтоосон олон улсын гэрээнүүд байдаг.

Олон улсын хүний эрхийн хууль тогтоомж нь ямар ч үед, өөрөөр хэлбэл, энх тайвны үед ч, зэвсэгт мөргөлдөөний үед ч үйлчилдэг, харин олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомж нь гагцхүү зэвсэгт мөргөлдөөний үед л үйлчилдэг.

Энх тайван цагт ард түмэндээ хандах хандлагыг зохицуулдаг олон улсын хүний эрхийн хууль тогтоомж нь зэвсэгт мөргөлдөөний үед төрийн үйл ажиллагааг зохицуулдаг олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомжоос ялгаатай гэж үздэг ч энэхүү хоёр нь бие биеэ нөхөж, зарим талаараа давхцаж, харилцан бататгасан байдлаар хэрэгжих ёстой байдаг.[3]

Олон улсын хүний эрхийн хууль тогтоомж (International human right law)

Төр нь хүний эрхийг хүндэтгэх төдийгүй хүний эрхийг зөрчихөд хүргэж болзошгүй үйлдлээс урьдчилан сэргийлэх, зайлсхийх үүрэгтэй. Цаашлаад ямар нэг байдлаар эрх нь зөрчигдсөн хүмүүс эрхээ сэргээх, хохирлоо барагдуулахыг шаардах эрхээр хангах нь төрийн үүрэг болдог.

Иймд хүн бүрийг хараат бус, үр дүнтэй, шударга шүүхээр шийдвэрлүүлэх, хүний эрхийн зөрчлийн баримтыг төрөөс хүлээн зөвшөөрөх, үнэн мөнийг эрэн хайх, зөрчигчдийг хуулийн хариуцлагад татах, хохирогчдод учруулсан хохирлыг барагдуулах зэргээр хангах шаардлагатай.

Хүний эрхийг хангах, хамгаалах хүчин чармайлт нь олон улсын конвенц, гэрээг сахин хамгаалахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Олон улсын баримт бичгүүдэд хүний эрхийг хүндэтгэх, хамгаалах, хангах зэрэг асуудлуудыг шууд тусгах, эсхүл өргөн хүрээнд тайлбарлах замаар тусгагдсан байдаг.

Арга хэмжээ авах эрхийг олон улсын хүний эрхийн дараах баримт бичгүүдэд тусгасан байдаг[4]:

- Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал (§8) (1948 он)[5];
- Эдийн засаг, нийгэм, соёлын олон улсын пакт (1966 он)[6], түүний нэмэлт протокол;
- Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт (§2.3) (1966 он)[7], түүний нэмэлт хоёр протокол.

[2] Международно-правовая защита прав человека в вооруженных конфликтах. Управление Верховного комиссара ООН по правам человека. Нью-Йорк и Женева, 2011 год. www.ohchr.org
[3] IHL and human rights law (29 October 2010). What is the difference between IHL and human rights law? (22 January 2015). International Committee of the Red Cross. www.icrc.org
[4] Keburiya K.O., Solntsev A.M. The Significance of the 2005 UN Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation. Moscow Journal of International Law. 2021;(2):78-98. https://doi.org/10.24833/0869-0049-2021-2-87-98
[5] 1948 Universal Declaration of Human Rights (Art. 8). https://legalinfo.mn/mn/detail/1271
[6] 1966 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.
[7] 1966 International Covenant on Civil and Political Rights (para. 3 of Art. 2).

Нөхөн төлбөр авах эрхийг хүний эрхийн олон улсын дараах конвенцод тусгасан байдаг[8]:

- Арьс үндсээр алагчлах үзлийн бүх хэлбэрийг устгах тухай олон улсын конвенц (§6) (1965 он)[9] (Монгол Улс 1966.05.03-ны өдөр гарын үсэг зурж, 1969.03.31-ний өдөр соёрхон баталсан);
- Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенц (§14) (1984 он)[10], түүний нэмэлт протокол;
- Бүх цагаач ажилчид болон тэдний гэр бүлийн гишүүдийн эрхийг хамгаалах тухай олон улсын конвенц (§15, 16.9, 18.6, 22.5) (1990 он)[11];
- Хүчээр алга болгохоос бүх хүнийг хамгаалах тухай олон улсын конвенц (§24) (2006 он)[12];
- хүний эрхийн талаарх бүс нутгийн баримт бичгүүд, тухайлбал:
    - Хүний эрхийн тухай Европын конвенц (§13, 41) (1950 он)[13];
    - Хүний эрхийн тухай Америкийн конвенц (§10, 25) (1969 он)[14];
    - Хүний болон ард түмний эрхийн тухай Африкийн дүрэм (§21.2) (1981 он)[15] зэрэг болно.

Түүнчлэн Ерөнхий Ассамблей, Аюулгүйн Зөвлөл, Хүний эрхийн зөвлөлөөс гаргасан тогтоолууд, тодорхой тохиолдлын талаарх шийдвэр, хүний эрхийн тусгай журмын талаарх тайлан, тунхаглал, удирдамж болон бусад эрх зүйн баримт бичгүүд нь хууль тогтоомжийг батлах, тодорхой болгох, боловсронгуй болгоход хувь нэмэр оруулдаг.

Хэдийгээр янз бүрийн цаг хугацаанд батлагдсан хүний эрхийн олон улсын гэрээнд хүний эрхийн зөрчлийн хохирогчдод үр дүнтэй арга хэмжээ авах талаар янз бүрээр тусгагдсан байдаг. 1948 онд батлагдсан Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын 8 дугаар зүйлд “Үндсэн хууль болон бусад хуулиар олгосон үндсэн эрх нь зөрчигдвөл хүн бүр эрх мэдэл бүхий үндэсний шүүхээр эрхээ бүрэн сэргээн тогтоолгох эрхтэй.” хэмээн заасан байдаг.[16] Гэсэн хэдий ч эрх нь зөрчигдсөн хохирогчдод үр дүнтэй арга хэмжээ авах нь зөвхөн шүүхэд хандах эрх төдийгүй тэдний хохирлыг барагдуулахыг хамт авч үзэх явдал юм.

Мөн Хүний эрхийн тухай Европын конвенц (European Convention on Human Rights)-д шударга шүүхээр шүүлгэх эрх (§6), үр дүнтэй гэм хорыг арилгах эрх (§13) болон шударга нөхөн олговор (§41) зэрэг хохирлыг барагдуулах арга хэмжээний талаар тусгасан байдаг.

Олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомж (International humanitarian law)

Олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомж нь зэвсэгт мөргөлдөөний байдлыг зохицуулах баримт бичгийн цогц бөгөөд энэ нь зэвсэгт мөргөлдөөний ард иргэд, тэр дундаа энгийн иргэд, мөргөлдөөнд оролцоогүй (эсхүл цаашид оролцохгүй), зэвсэгт мөргөлдөөнд оролцогч хэвээр байгаа, тухайлбал байлдагчдад үзүүлэх нөлөөг хязгаарлахад чиглэгдсэн байдаг. Үүний тулд олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомж нь хүнийг хамгаалах, дайны арга хэрэгсэл, арга барилыг хязгаарлах гэсэн хоёр чиглэлийг хамардаг.

---

[8] Keburiya K.O., Solntsev A.M. The Significance of the 2005 UN Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation. Moscow Journal of International Law. 2021;(2):78-98. https://doi.org/10.24833/0869-0049-2021-2-87-98

[9] Арьс үндсээр алагчилах үзлийн бүх хэлбэрийг устгах тухай олон улсын конвенц, 6 дугаар зүйл. https://legalinfo.mn/mn/detail/1242

[10] 1984 Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (Art. 14).

[11] 1990 International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families (Art. 15, para. 9 of Art. 16, para. 6 of Art. 18, para. 5 of Art. 22)в

[12] 2006 In ternational Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance (Art. 24).

[13] 1950 European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Articles 13 and 41).

[14] 1969 American Convention on Human Rights (Articles 10 and 25).

[15] 1981 African Charter on Human and Peoples’ Rights (para. 2 of Art. 21).

[16] Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал. https://legalinfo.mn/mn/detail/1271

Олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомж нь олон улсын гэрээ, олон улсын заншил юм. Олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомжид хэд хэдэн конвенц, протоколд хамрагддаг. Дараах баримт бичиг нь орчин үеийн олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомжийн суурь болдог:

- Газрын дайны хууль, ёс заншлын тухай Гаагийн дүрэм;
- Дайны талбарт байгаа зэвсэгт хүчний шархадсан болон өвчтэй хүмүүсийн нөхцөл байдлыг сайжруулах тухай Женевийн конвенц (I);
- Тэнгисийн зэвсэгт хүчний шархтан, өвчтөн болон хөлөг онгоцны сүйрэлд өртөгсөдийн нөхцөл байдлыг сайжруулах тухай Женевийн конвенц (II);
- Дайнд олзлогдогсодтой харьцах тухай Женевийн конвенц (III);
- Дайны үед энгийн иргэдийг хамгаалах тухай Женевийн конвенц (IV);
- Олон улсын зэвсэгт мөргөлдөөний хохирогчдыг хамгаалах тухай Женевийн конвенцын нэмэлт протокол (Протокол I);
- Олон улсын бус зэвсэгт мөргөлдөөний хохирогчдыг хамгаалахтай холбоотой Женевийн конвенцын нэмэлт протокол (Протокол II).

Гаагийн дүрэм нь бүх улс тэдний зөвшөөрлөөс үл хамааран заавал дагаж мөрдөх олон улсын заншлын эрх зүй гэдгийг дэлхий нийтээр хүлээн зөвшөөрдөг. Харин Женевийн конвенцуудыг улс орнууд соёрхон батална. Женевийн конвенцууд, тэдгээрийн протоколд тусгагдсан олон заалтууд нь олон улсын заншлын эрх зүйн нэг хэсэг гэж тооцогддог бөгөөд бүх зэвсэгт мөргөлдөөнд хамаардаг.

Зарим төрлийн зэвсгийг үйлдвэрлэх, ашиглах, нөөцлөхтэй холбоотой олон улсын гэрээ хамаарах бөгөөд энэ нь байлдааны ажиллагааг зохицуулах, тодорхой төрлийн зэвсгийг ашиглахад хязгаарлалт тавьдаг бөгөөд олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомжид хамаардаг. Тухайлбал:

- Цөмийн зэвсгийг үл дэлгэрүүлэх тухай гэрээ;
- Явган цэргийн эсрэг мина ашиглах, нөөцлөх, үйлдвэрлэх, шилжүүлэхийг хориглох, устгах тухай конвенц;
- Бактериологийн (биологийн) болон хорт зэвсгийг боловсруулах, үйлдвэрлэх, нөөцлөх, ашиглахыг хориглох, устгах тухай конвенц;
- Химийн зэвсэг боловсруулах, үйлдвэрлэх, нөөцлөх, ашиглахыг хориглох, устгах тухай конвенц зэрэг байна.

1.2.Үндсэн зарчим, удирдамжийн хамрах хүрээ: ноцтой зөрчил ба түүний хохирогчид[17]

Үндсэн зарчим, удирдамж нь хохирогч төвтэй бөгөөд олон улсын хүний эрхийн болон олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомжийг зөрчиж, хувь хүн, эсхүл бүлэгт хохирол учруулсан тохиолдолд ижил үйлчилнэ. Өөрөөр хэлбэл, энх тайвны үед ч, зэвсэгт мөргөлдөөний үед ч хэрэгжих ёстой.

Ноцтой зөрчил

Олон улсын хүний эрхийн болон хүмүүнлэгийн хууль тогтоомжийг бүдүүлэг, ноцтой зөрчсөний хууль зүйн үр дагавар нь маш тодорхой байдаг. Тухайлбал, шүүхээр хамгаалуулах эрх, олон улсын хууль тогтоомж, хөөн хэлэлцэх хугацаа хэрэглэхгүй байх гэх мэт. Эдгээр нь Үндсэн зарчим, удирдамжид кодлогдон тусгагдсан стандартууд юм.

[17] Implementing Victims' Rights: A Handbook on the Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation. The Redress Trust. March 2006. https://redress.org/wp-content/uploads/2018/01/MAR-Reparation-Principles.pdf

Үндсэн зарчим, удирдамж нь олон улсын хууль тогтоомжийн дагуу гэмт хэрэг гэж тооцогдох зөрчлөөс үүсэх эрх зүйн үр дагаврыг хамардаг.

Өмнө нь дурдсанчлан олон улсын хууль тогтоомжууд нь бие биеэ нөхөж байдаг. Тухайлбал, геноцид буюу төрлөөр устгах, хүн төрөлхтний эсрэг гэмт хэрэг, дайны гэмт хэрэг зэрэг ноцтой зөрчлүүдийн талаар Олон улсын эрүүгийн шүүхийн Ромын дүрэм (цаашид "Ромын дүрэм")[18]-д нарийвчлан тодорхойлсон байдаг.

Ромын дүрмийн 6 дугаар зүйлд "Энэхүү дүрмийн зорилгоор ***"төрлөөр устгах"*** гэмт хэрэг гэж аль нэгэн үндэстэн, угсаатан, арьсны өнгө болон шашин шүтлэг нэгтэйн хувьд тийм бүлэг хүнийг бүхэлд нь буюу хэсэгчлэн устгах зорилгоор үйлдсэн дараах үйлдлийн аль нэг мөн:

(a) тийм бүлгийн гишүүдийг алах;
(b) тийм бүлгийн гишүүдийн бие махбодод ноцтой гэмтэл учруулах буюу ухаан санааг сарниулах;
(c) тийм бүлгийг бүхэлд нь буюу зарим хэсгийг нь устгахад чиглэсэн амьдралын нөхцөлийг санаатайгаар зориуд бий болгох;
(d) тийм бүлгийн дунд төрөлтийг зогсооход чиглэсэн арга хэмжээ авах;
(e) хүүхдийг нэг бүлгээс нөгөөд хүчээр шилжүүлэх." гэж заасан байна.

Ромын дүрмийн 7 дугаар зүйлийн 7.1 дэх хэсэгт "Энэхүү Дүрмийн зорилгоор ***"хүн төрөлхтний эсрэг гэмт хэрэг"*** нь энгийн аливаа хүмүүст өргөн хүрээтэй буюу байнга халдах байдлаар санаатай үйлдэж байгаа дараах үйлдлийн аль нэг болно:

(a) алах,
(b) устгах;
(c) боолчлох;
(d) хүн амыг албадан гаргах буюу хүчээр нүүлгэн шилжүүлэх;
(e) шоронд хорих буюу бусад байдлаар олон улсын эрх зүйн үндсэн хэм хэмжээг зөрчих замаар хүний бие махбодын эрх чөлөөг харгис, хэрцгийгээр хасах;
(f) эрүүдэн шүүх;
(g) хүчиндэх, бэлгийн боолчлолд оруулах, биеэ үнэлэхэд тулган хавчих, албадан жирэмслүүлэх, хүчээр засаж хөнгөлөх буюу адилтган үзэж болох бусад хүнд хэлбэрийн бэлгийн аливаа хүчирхийлэл;
(h) аливаа тодорхой бүлэг буюу нэгдлийг 3 дахь хэсэгт тодорхойлсон улс төр, арьсны өнгө, үндэс, угсаа, соёл, шашин, хүйсийн болон олон улсын эрх зүйн дагуу тэвчиж үл болох хэмээн хүлээн зөвшөөрсөн бусад үндэслэлээр энэ хэсэгт дурдсан аливаа үйлдэл буюу Шүүхийн шүүн шийдвэрлэх харьяалалд хамаарах аливаа гэмт хэрэгтэй холбоотойгоор мөрдөн мөшгөх;
(i) хүмүүсийг хүчээр сураггүй алга болгох;
(j) арьсны өнгөөр алагчлах гэмт хэрэг;
(k) хүчтэй зовуурь шаналгаа учруулах буюу бие махбодод нь ноцтой гэмтэл учруулах, эсхүл санаа сэтгэлийн буюу бие махбодын эрүүл мэндийн хувьд ноцтой хохирол санаатай учруулсан шинж чанартай хүмүүнлэг бус бусад үйлдэл." гэж заасан байна.

Ромын дүрмийн 8 дугаар зүйлийн 8.2 дахь хэсэгт зааснаар "дайны гэмт хэрэг" гэж дор дурдсан зөрчлийг ойлгоно:

(a) Женевийн 1949 оны 8 дугаар сарын 12-ны өдрийн конвенцын ноцтой зөрчил...;

[18] Олон улсын эрүүгийн шүүхийн Ромын Дүрэм. Монгол Улсын Олон улсын гэрээ. 1998 оны 07 дугаар сарын 18-ны өдөр баталж, 2002 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдөр хүчин төгөлдөр болсон. https://legalinfo.mn/mn/detail/1217

(b) олон улсын эрх зүйгээр тогтсон олон улсын зэвсэгт мөргөлдөөнд хэрэглэх хууль болон заншлыг өөрөөр ноцтой зөрчсөн;
(c) Женевийн 1949 оны 8 дугаар сарын 12-ны өдрийн дөрвөн конвенцын хувьд нийтлэг 3 дугаар зүйлийг олон улсын шинж чанаргүй зэвсэгт мөргөлдөөний үед ноцтой зөрчих, ялангуяа зэвсгээ хураалгасан цэргийн албан хаагч болон өвчтөн, шархтан, албадан саатуулагдсан болон аливаа бусад шалтгааны улмаас цэргийн үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцоогүй хүмүүсийн хувьд үйлдсэн…

Ромын дүрэмд санаатай алах, эрүүдэн шүүх, хүнлэг бусаар харьцах, санаатайгаар их хэмжээний хохирол учруулах, бие, эрүүл мэндэд нь ноцтой гэмтэл учруулах, хууль бусаар албадан гаргах, шилжүүлэх, хууль бусаар хорих, барьцаалах, энгийн иргэдийг бамбай болгон ашиглах зэрэг үйлдлүүдийн жагсаалтыг Ромын дүрэмд тусгасан байна.

Ноцтой зөрчлийн хохирогчид

Үндсэн зарчим, удирдамжид хүний эрхийн баримт бичиг, хууль зүйн шинжлэх ухаанд байдаг тодорхойлолтуудыг нэгтгэн “хохирогч”-ийн тухай тодорхойлолтыг өгсөн байна.

Үндсэн зарчим, удирдамжийн 8 дугаар зарчимд зааснаар ***хохирогч*** гэдэгт "бие махбодын болон оюун санааны гэмтэл, сэтгэл санааны хохирол, эдийн засгийн хохирол, үндсэн эрх нь ихээхэн хэмжээгээр хохирсон хүмүүс дангаараа буюу хамтдаа хохирсон ... мөн хохирогчийн ойрын гэр бүл, асран хамгаалагчид болон гамшигт нэрвэгдсэн хохирогчдод туслахад, хохирогч болохоос урьдчилан сэргийлэхэд хөндлөнгөөс оролцож хохирол амссан хүмүүс багтана.”

Үндсэн зарчим, удирдамжаас харахад, хохирогч гэсэн ойлголт нь дараах элементүүдийг агуулж байна:

- гэмт этгээд нь тогтоогдсон, хохирогчтой тодорхой харилцаатай эсэхээс үл хамааран тухайн хүн хохирсон бол хохирогч мөн;
- янз бүрийн хохирол учирч болох бөгөөд эдгээр нь эерэг үйлдэл, эс үйлдэхүйтэй холбоотой байж болно;
- хохирогч нь шууд болон шууд бус хохирогч байж болох ба шууд бус хохирогч ч хохирлоо нөхөн төлүүлэх эрхтэй;
- хүмүүс ганцаараа болон нийтээрээ зовж шаналж болно.

Үндсэн зарчим, удирдамжид гэмт хэрэг үйлдэгчээс илүү хохирогчдод анхаарлаа хандуулж байгаа нь олон улсын эрх зүйн хүрээнд хувь хүнд оногдуулсан эрх, үүрэг, хариуцлагыг хүлээн зөвшөөрөх олон улсын эрүүгийн эрх зүйд өргөн хүрээтэй өөрчлөлтүүдийн нэг болжээ. Энэ нь олон улсын эрх зүй дэх төрийн бус оролцогчдын оролцоог хүлээн зөвшөөрөх ерөнхий чиг хандлагатай нийцэж байгаа аж.

Өмнө нь хүний эрхийн хууль тогтоомжоор гэмт хэрэгтнүүдэд хариуцлага тооцохыг чухалчилж, хохирогчдыг орхигдуулдаг байв. Сүүлийн хэдэн арван жилд олон улсын эрүүгийн шүүхүүд байгуулагдаж, хүний эрхийн хууль тогтоомжуудын тоо нэмэгдсээр байгаа нь хохирогчдыг олон улсын эрх зүйн хүрээнд илүү ихээр хүлээн зөвшөөрөх болсон байна. Тухайлбал, 1998 онд Ромын дүрмийн дагуу Олон улсын эрүүгийн шүүх байгуулагдсан нь хохирогчдын асуудалд анхаарал хандуулах болсон. Олон улсын хэмжээнд төрлөөр устгах гэмт хэрэг, хүн төрөлхтний эсрэг гэмт хэрэг, дайны гэмт хэрэг, түрэмгийллийн гэмт хэрэгт олон улсын эрүүгийн харьяалал тогтоосноор олон улсын байцаан шийтгэх ажиллагаанд хохирогчдыг тодорхой хүлээн зөвшөөрч, тэдний хохирлыг барагдуулах эрхийг тодорхойлсон.

1.3.Хохирогчдын эрх[19]

Зөрчигдсөн эрхийг үр дүнтэй сэргээн тогтоох замаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд тэгш эрхтэй оролцох

Үндсэн зарчим, удирдамжид тусгагдсан ноцтой зөрчил гарсан тохиолдолд түүнийг арилгах арга нь хууль ёсны байхыг шаарддаг.

Үндсэн зарчим, удирдамжийн 12 дугаар зарчим (зүйл)-д зааснаар олон улсын хүний эрхийн хууль тогтоомжийг бүдүүлгээр зөрчсөн, олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомжийн ноцтой зөрчлийн хохирогч нь олон улсын хууль тогтоомжид заасан үр дүнтэй арга хэмжээг тэгш авах эрхтэй. Улс орнууд нь хохирогчийн шүүхэд хандах эрхийг нь хангах, шүүх хуралдааныг шударгаар явуулах олон улсын хууль тогтоомжид заасан үүргийг дотоодын хууль тогтоомжид тусгах үүрэгтэй.

Өөрөөр хэлбэл, ноцтой зөрчил гаргасан тохиолдолд захиргааны болон бусад шүүхийн бус арга хэмжээ нь олон улсын хууль тогтоомжийн хүрээнд улс орнуудын хүлээсэн үүргээ биелүүлэхэд хангалтгүй гэж үздэг. Хохирогч нь захиргааны журмаар хохирлоо барагдуулахаар хөөцөлдөж байсан ч тухайн иргэн болон төрийн эсрэг иргэний нэхэмжлэлийг шүүхэд гаргах эрхтэй байх ёстой гэсэн үг. Үүний нэгэн адил баривчлагдсан хүн цагдан хоригдсон эсэхээ шүүхийн байгууллагад эсэргүүцэх, шаардлагатай бол үндэслэлгүйгээр баривчлах тухай иргэний нэхэмжлэл гаргах эрхтэй.

Үндсэн зарчим, удирдамжийн 13 дугаар зарчим (зүйл)-д зааснаар шүүх нь хувь хүнд хүртээмжтэй байхаас гадна улс орнууд хохирогчдын бүлгүүдэд хохирлоо барагдуулах тухай нэхэмжлэл гаргах, зохих тохиолдолд нөхөн төлбөр авах боломжийг олгох журам боловсруулахыг хичээх ёстойг сануулсан байна.

Хохирлыг нөхөн төлүүлэх хэлбэрүүд

Үндсэн зарчим, удирдамжид зааснаар хохирогчдын хохирлыг нөхөн төлөх байдал нь “зөрчил, учирсан хохирлын хүнд байдалд тохирсон” байх ёстой бөгөөд “хангалттай, үр дүнтэй, шуурхай нөхөн төлбөр авах” эрхтэй гэдгийг онцлон тэмдэглэсэн байдаг.

Бүрэн бөгөөд үр дүнтэй хохирлыг барагдуулахын тулд Үндсэн зарчим, удирдамжид нөхөн сэргээх, нөхөн олговор, сэргээн засах, сэтгэл ханамжтай байх, дахин давтагдахгүй байх баталгаа зэргийг тусгасан байна. Тохиолдол бүрд хувь хүний нөхцөл байдлыг үргэлж харгалзан үзнэ.

Нөхөн сэргээх (Restitution)

Үндсэн зарчим, удирдамжийн 19 дүгээр зүйлд “Боломжтой бол хохирогчийг олон улсын хүний эрхийн хууль тогтоомжийг бүдүүлгээр зөрчсөн, олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомжийн ноцтой зөрчсөн гэмт хэрэг үйлдэгдэхээс өмнөх анхны байдалд нь захих ёсоор нөхөн сэргээх ёстой. Зохих ёсоор эрх чөлөөг нөхөн сэргээх, хүний эрх, хувь хүн, гэр бүлийн амьдрал, иргэний харьяаллаа хэрэгжүүлэх, оршин суугаа газартаа буцаах, ажил хөдөлмөрөө сэргээх, эд хөрөнгөө буцаан авах зэрэг орно.” хэмээн заасан.

Нөхөн олговор (Compensation)

Үндсэн зарчим, удирдамжийн 20 дугаар зүйлд “Олон улсын хүний эрхийн хууль тогтоомжийг бүдүүлгээр зөрчсөн, олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомжийн ноцтой зөрчсөн үйлдлээс үүдэн гарсан зөрчлийн хүнд байдал, тухайн тохиолдол бүрийн нөхцөл

[19] Implementing Victims’ Rights: A Handbook on the Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation. The Redress Trust. March 2006. https://redress.org/wp-content/uploads/2018/01/MAR-Reparation-Principles.pdf

байдалд тохирсон, зохистой харьцаатай, эдийн засгийн хувьд үнэлж болох аливаа хохирлыг нөхөн төлүүлэх ёстой, тухайлбал:

(a) бие махбодын болон оюун санааны хохирол;

(b) ажил хөдөлмөр, боловсрол, нийгмийн халамж зэрэг боломжоо алдах;

(c) эд хөрөнгийн хохирол, орлогын алдагдал, түүний дотор боломжит орлогын алдагдал;

(d) ёс суртахууны хохирол;

(e) хууль зүйн болон шинжээчийн туслалцаа, эм, эмнэлгийн үйлчилгээ, сэтгэлзүйн болон нийгмийн үйлчилгээний зардал.” хэмээн заасан.

Сэргээн засах (Rehabilitation)

Үндсэн зарчим, удирдамжийн 21 дүгээр зүйлд “Сэргээн засах нь эмнэлгийн болон сэтгэл зүйн тусламж, түүнчлэн хууль зүйн болон нийгмийн үйлчилгээг багтаасан байх ёстой.” хэмээн заасан.

Сэтгэл ханамжтай байх (Satisfaction)

Үндсэн зарчим, удирдамжийн 22 дугаар зүйлд “Сэтгэл ханамжид шаардлагатай тохиолдолд дор дурдсанаас аль нэгийг, эсхүл бүгдийг нь хамруулна:

(a) үргэлжилж буй зөрчлийг таслан зогсооход чиглэсэн үр дүнтэй арга хэмжээ;

(b) хохирогч, түүний төрөл төрөгсөд, гэрч, хохирогчид туслах, цаашид зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор хөндлөнгөөс оролцсон хүмүүсийн аюулгүй байдал, ашиг сонирхолд цаашид хохирол учруулахгүй, заналхийлэхгүй байх үүднээс баримтыг шалгаж, үнэнийг бүрэн, олон нийтэд ил болгох;

(c) алга болсон хүмүүсийн байгаа газар, хулгайлагдсан хүүхдүүдийн биеийн байдал, амь үрэгдэгсдийн цогцсыг хайх, мөн хохирогчдын илэрхийлсэн буюу хүлээн зөвшөөрөгдсөн хүсэл, гэр бүл, хамт олны соёлын зан үйлийн дагуу цогцсыг сэргээх, таних, дахин оршуулахад туслалцаа үзүүлэх;

(d) хохирогч болон хохирогчтой ойр холбоотой хүмүүсийн нэр төр, нэр хүнд, эрхийг сэргээсэн албан ёсны мэдэгдэл хийх, шийдвэр гаргах;

(e) баримтыг хүлээн зөвшөөрөх, хариуцлага хүлээх зэрэг олон нийтээс уучлал гуйх;

(f) зөрчил гаргасан этгээдэд шүүх болон захиргааны хариуцлага хүлээлгэх;

(g) хэлмэгдэгсдийн дурсгалыг хүндэтгэх, хүндэтгэл үзүүлэх;

(h) олон улсын хүний эрхийн хууль, олон улсын хүмүүнлэгийн эрх зүйн сургалтын хөтөлбөрүүд болон бүх түвшний сургалтын хэрэглэгдэхүүнд гарсан зөрчлийн үнэн зөв тайланг багтаах.” хэмээн заасан.

Дахин давтагдахгүй байх баталгаа (Guarantees)

Үндсэн зарчим, удирдамжийн 23 дугаар зүйлд “Дахин давтагдахгүй байх баталгаа нь шаардлагатай тохиолдолд урьдчилан сэргийлэхэд хувь нэмрээ оруулах дараах арга хэмжээний аль нэгийг буюу бүгдийг багтаасан байна:

(a) цэрэг, аюулгүй байдлын хүчний иргэний үр дүнтэй хяналтыг хангах;

(b) иргэний болон цэргийн бүх хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны олон улсын стандарт, шударга, шударга ёсны дагуу явагдахыг баталгаажуулах;

(c) шүүхийн хараат бус байдлыг бэхжүүлэх;

(d) хууль эрх зүй, эмнэлгийн болон нийгмийн эрүүл мэндийн салбарынхан, хэвлэл мэдээлэл болон бусад холбогдох мэргэжлийн хүмүүс, хүний эрхийг хамгаалагчдыг хамгаалах;

(e) нийгмийн бүх салбарт хүний эрх, олон улсын хүмүүнлэгийн эрх зүйн чиглэлээр боловсрол олгох, хууль сахиулах байгууллагын ажилтнууд, түүнчлэн цэрэг, аюулгүй байдлын хүчнийг бэлтгэх;

(f) төрийн албан хаагчид, тэр дундаа хууль сахиулах, хорих анги, хэвлэл мэдээлэл, эмнэлгийн, сэтгэл зүй, нийгмийн үйлчилгээ, цэргийн албан хаагчид, түүнчлэн эдийн засгийн аж ахуйн нэгжүүдэд ёс зүйн дүрэм, ёс зүйн хэм хэмжээ, ялангуяа олон улсын стандартыг дагаж мөрдөхийг дэмжих;

(g) нийгмийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, хянах, түүнийг шийдвэрлэх механизмыг дэмжих;

(h) олон улсын хүний эрхийн хууль тогтоомжийг бүдүүлгээр зөрчих, олон улсын хүмүүнлэгийн эрх зүйг ноцтой зөрчихийг дэмжсэн, эсхүл идэвхжүүлсэн хуулиудыг хянаж, шинэчлэх.” гэж заасан.

1.4.Улс орнуудын үүрэг

Үндсэн зарчим, удирдамжид зааснаар олон улсын хүний эрхийн хууль тогтоомжийг бүдүүлгээр зөрчсөн, олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомжийг ноцтой зөрчсөн гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд улс орнуудын үүргийг заасан байна. Тухайлбал:

- ноцтой зөрчил гарсан тохиолдолд түүнийг мөрдөн шалгах;
- хангалттай нотлох баримт байгаа бол эдгээр зөрчилд буруутай гэх этгээдийг шүүхэд өгч, гэм буруутай нь тогтоогдвол шийтгэх;
- олон улсын хууль тогтоомжийн дагуу өөр хоорондоо хамтран ажиллаж, эдгээр зөрчлийг мөрдөн шалгах, яллах эрх бүхий олон улсын шүүхийн байгууллагуудад туслалцаа үзүүлэх;
- дотоодын хууль тогтоомждоо зохих заалтуудыг тусгах;
- олон улсын хууль тогтоомж болон бусад үүргээр шаардсан тохиолдолд улс орнууд гэмт хэрэгтнийг бусад улс, олон улсын холбогдох шүүхийн байгууллагад шилжүүлэн өгөх, шилжүүлэхэд тус дөхөм үзүүлэх;
- олон улсын шударга ёсыг хэрэгжүүлэхэд шүүхийн туслалцаа, хамтын ажиллагааны бусад хэлбэрээр туслалцаа үзүүлэх (түүний дотор олон улсын хүний эрхийн хууль тогтоомжийн дагуу, эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрийн харгис хэрцгий, хүнлэг бус, нэр төрийг гутаасан харьцах, шийтгэхийг хориглохтой холбоотой олон улсын эрх зүйн шаардлагыг харгалзан хохирогч, гэрчүүдэд туслалцаа үзүүлэх, хамгаалах зэрэг) зэрэг болно.

2.Гэмт хэргийн хохирогчдын эрхийг хамгаалах, тэдэнд нөхөн төлбөр олгох гадаадын зарим орны эрх зүйн зохицуулалт

2.1.Канад Улс

Канад Улсад гэмт хэргийн хохирогчийн эрхтэй холбоотой харилцааг Хохирогчийн эрхийн тухай хууль (*Victims Bill of Rights Act, 2015*)[20]-аар зохицуулдаг. Энэ хууль нь 2015 оны 07 сарын 23-ны өдрөөс хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж эхэлсэн бөгөөд 4 бүлэг, 29 зүйлтэй.

Хохирогчийн эрх

Хохирогч гэдэг нь тус улсын Эрүүгийн хууль (Criminal Code), Насанд хүрээгүй этгээдийн эрүүгийн хариуцлагын тухай хууль (Youth Criminal Justice Act), Хүн төрөлхтний эсрэг гэмт хэрэг болон дайны гэмт хэргийн тухай хууль (Crimes Against Humanity and War Crimes Act), Хар тамхи, мансууруулах бодисын хяналтын тухай хууль (Controlled Drugs and Substances Act), Каннабисын тухай хууль (Cannabis Act) болон Цагаач, дүрвэгсдийг хамгаалах (Immigration and Refugee Protection Act) зэрэг хуулиудад заасан гэмт хэргийн улмаас бие махбод, сэтгэл санаа, эд хөрөнгө, эдийн засгийн хохирол учирсан этгээдийг хэлнэ.[21]

Хохирогчийн эрхийн тухай хуулиар гэмт хэргийн хохирогчийн дараах 4 төрлийн эрхийг хамгаалдаг.[22] Үүнд:

1) мэдээллээр хангагдах эрх;
2) хамгаалуулах эрх;
3) оролцооны эрх;
4) хохирлоо барагдуулах эрх.

Хохирогч нас барсан, эсхүл өөрийн эрхээ бие даан хэрэгжүүлэх чадваргүй болсон тохиолдолд дараах этгээдүүдийн аль нэг нь хуулийн дагуу хохирогчийн эрхийг эдэлж болно. Үүнд:

- хохирогчийн эхнэр, нөхөр;
- хохирогчтой гэр бүлийн харилцаатай байсан, нэг жилээс доошгүй хугацаанд хамтран амьдарсан этгээд;
- хохирогчийн хамаатан садан, эсхүл түүнээс шууд хараат байсан этгээд;
- хохирогчийн хууль ёсны болон бодит асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч байсан этгээд;
- хохирогчоос хараат этгээдийн хууль ёсны болон бодит асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч байсан этгээд.

1) Мэдээллээр хангагдах эрх

Хохирогч нь Канад Улсын хууль, шүүхийн тогтолцоо, түүний бүтэц, зохион байгуулалт, үйл ажиллагаа болон холбогдох дүрэм, журмын талаар мэдээлэл авах эрхтэй. Түүнчлэн тухайн гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагааны явцын талаар буюу тухайлбал, өөрийг нь хохироосон гэмт этгээдийг мөрдөх, яллах болон түүнд оногдуулах ял шийтгэлийн тухай зэрэг тодорхой мэдээлэл авч болдог. Энэ хүрээнд хохирогч дараах мэдээллийг гаргуулахаар хүсэлт гаргаж болдог.[23] Үүнд:

[20] https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-23.7/page-1.html
[21] Канад Улсын Хохирогчийн эрхийн тухай хуулийн 2 дугаар зүйл.
[22] https://www.victimsfirst.gc.ca/serv/vrc-dvc.html
[23] Канад Улсын Хохирогчийн эрхийн тухай хуулийн 6-8 дугаар зүйл.

- ***ерөнхий мэдээлэл:***
  - эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа дахь хохирогчийн эрх, үүрэг;
  - хохирогчид үзүүлэх боломжтой үйлчилгээ, тусгай хөтөлбөрүүд, түүнд дотор хохирогчийн эрхийн сэргээн тогтоох шударга ёсны хөтөлбөрүүд;
  - хохирогчийн эрхийг эдлүүлээгүй, зөрчсөн тохиолдолд гомдол гаргах нөхцөл, журам;
- ***тухайн хэрэг болон гэмт этгээдийн талаар:***
  - тухайн хэргийн мөрдөн шалгалтын явц, үр дүн;
  - гэмт этгээдийг цагдан хорьсон, эсхүл тэнсэн харгалзсан эсэх болон хэрэв сулласан бол хугацаа, нөхцөлийн талаарх мэдээлэл;
  - гэмт этгээдийг батлан даалтад гаргасан, болзолт шийтгэл оногдуулсан, эсхүл тэнсэн харгалзсан тухай шийдвэрийн хуулбар;
  - мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад сэтгэцийн эмгэгийн улмаас яллагдагчаар татагдах буюу эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх боломжгүй нь тогтоогдсон яллагдагчийн тухай мэдээлэл.
- ***тухайн гэмт хэрэгт ял эдэлж буй хоригдлын талаар (Засан хүмүүжүүлэх алба (Correctional Service) болон Өршөөлийн зөвлөл (Parole Board)-д бүртгэлтэй хохирогчийн хувьд):***
  - хоригдлын эрх зүйн байдал, түүний хүмүүжил, засралын ахиц, өөрчлөлт;
  - олон нийтийн аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлөхөөс бусад тохиолдолд хоригдлын суллагдсан огноо, очих газар, нөхцөл;
  - хохирогч ба гэмт этгээдийн хооронд зуучлах үйлчилгээ.

2) Хамгаалуулах эрх

Хохирогч эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны бүхий л үе шатанд өөрийн аюулгүй байдал, хувийн нууцлалыг хамгаалах, өш хонзонгийн сэдлээр айлган сүрдүүлэлт, заналхийлэлд өртөх бодит аюул занал учрах хангалттай үндэслэл, шаардлага гарсан тохиолдолд хамгаалалтад орох эрхтэй.

Мөн хохирогч шүүх хуралд дараах гэрчийн мэдүүлэг авхуулахаар хүсэлт гаргах эрхтэй[24]:

- тэдний аюулгүй байдал, хувийн нууцлалыг эрүүгийн шүүхийн албан хаагчид хариуцах;
- айлган сүрдүүлэх, заналхийлэх, өс хонзон авахаас хамгаалагдсан байх;
- хувийн зарим мэдээллээ олон нийтэд мэдээлэхгүй байхыг шүүхээс хүсэх зэрэг эрхтэй.

Хохирогч шүүхэд мэдүүлэг өгөхдөө мэдүүлгийн тусламж (testimonial aids) хүсэх эрхтэй бөгөөд энэхүү эрхийг шүүхээс хангуулдаг. Шүүх хохирогчоос хяналтын камерын цаанаас, зориулалтын хаалтын ардаас, эсхүл ойрын туслах хүнтэйгээр мэдүүлэг авах эсэх асуудлыг шийдэхдээ гэрчийн аюулгүй байдал, харуул хамгаалалтын найдвартай байдал зэрэг хэд хэдэн хүчин зүйлсийг харгалзан үзэж шийдвэрлэдэг.

Хэрэв 18-аас доош насны хохирогч хүсэлт гаргасан бол тухай хэргийн талаар хэвлэн нийтлэхийг хориглодог.

Тус улсын Өршөөлийн зөвлөлд мэдүүлэг өгсөн хохирогчийн эрхийг хамгаалах үүднээс тус зөвлөл нь урт хугацааны хяналтад байгаа гэмт этгээдэд хохирогчтой холбоо тогтоохгүй

[24] Канад Улсын Хохирогчийн эрхийн тухай хуулийн 9-13 дугаар зүйл.

байх, эсхүл газар зүйн хориг тогтоох зэрэг шаардлагатай боломжит хязгаарлалт тавьж болно. Зөвлөл нь гэмт этгээдэд тавигдсан хязгаарлалт арилсан, өөрчлөгдсөн талаар хохирогчид тухай бүр мэдэгдэх үүрэгтэй. Засан хүмүүжүүлэх алба олон нийтийн аюулгүй байдалд эрсдэл учруулахааргүй бол гэмт этгээд (хоригдол)-ийг суллагдахаас өмнө түүний одоогийн гэрэл зургийг үзэх боломжоор хохирогчийг хангах үүрэгтэй.

3) Оролцооны эрх

Хохирогч хохирлын нөлөөллийн мэдэгдэл (victim impact statements) гаргаж, шүүхээр хэлэлцүүлэх эрхтэй. Мөн хохирогч, түүний эрхийг зөрчсөн шийдвэрийн талаар үзэл бодлоо илэрхийлэх эрхтэй.[25]

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд хохирогчийн оролцоог илүү ач холбогдолтой байдлаар хангасан байдаг. Үүнд:

- батлан даалтад гаргах ажиллагааны тэмдэглэлд хохирогчийн аюулгүй, хамгаалагдсан байдлыг харгалзан үзэх талаар тусгахыг шүүгчээс хүсэх;
- Эрүүгийн хуульд зааснаар хохирогч болон олон нийтэд учруулсан хохирлыг хүлээн зөвшөөрөхийг ялын зорилго болгон нэмж оруулах;
- хохирогч шүүхэд хохирлын нөлөөллийн мэдэгдэл гаргахдаа мэдүүлгийн тусламж (testimonial aid) авахыг зөвшөөрөх;
- хохирогч хохирлын нөлөөллийн мэдэгдэл гаргахдаа хохирлын фото зургийг шүүхэд гаргахыг зөвшөөрөх;
- хохирогч гэмт хэргийн улмаас өөрт учирсан бие махбод, сэтгэл санаа, эд хөрөнгө, санхүүгийн хохирлыг шүүхэд тайлбарлахад энгийн, ойлгомжтой байлгахын тулд хохирогч болон нийгэмд үзүүлэх нөлөөллийн мэдэгдлийн стандарт маягтыг хэрэглэх;
- хэрэв хохирогчид тухайн гэмт хэргийн хор нөлөөллийг илүү сайн илэрхийлэхэд тустай бол хохирлын нөлөөллийн мэдэгдэлдээ фото зураг, дүрслэл оруулахыг зөвшөөрөх.

Хяналтын зөвлөл хохирлын нөлөөллийн мэдэгдлийн стандарт маягтыг сэтгэцийн эмгэгийн улмаас эрүүгийн хариуцлага хүлээхгүй гэж үзсэн яллагдагчийн талаар шийдвэр гаргахдаа мөн ашиглаж болно.

Түүнчлэн гэмт этгээдийг өршөөх, хугацаанаас өмнө тэнсэн суллах, болзолтойгоор суллах үйл ажиллагаанд хохирогчийг оролцоог дараах байдлаар хангасан. Үүнд:

- хохирогч тухайн гэмт этгээдийн тэнсэн харгалзах шүүх хуралд оролцох боломжгүй бол шүүх хурлын аудио бичлэгийг сонсох боломж олгох;
- хохирогчийн өмнөөс мэдээлэл хүлээн авах, түүнийг төлөөлөх этгээдийг томилох;
- хохирогч Засан хүмүүжүүлэх алба болон Өршөөлийн зөвлөлийн холбогдох гэмт хэрэгтний талаарх мэдээлэлд хандах эрхээсээ татгалзах эрхтэй.

4) Хохирлоо барагдуулах эрх

Хохирогч хохирлоо барагдуулах, нөхөн төлбөр гаргуулах талаар шүүхийн шийдвэр гаргуулах, мөн иргэний шүүхээр дамжуулан төлөгдөөгүй хохирлыг албадан барагдуулах тухай шүүгчийн захирамж гаргуулах эрхтэй.

Эрүүгийн хуулиар:

[25] Канад Улсын Хохирогчийн эрхийн тухай хуулийн 14-17 дугаар зүйл.

- хохирогч, шүүх ажиллагааны явцад өөрийнх эсрэг үйлдэгдсэн гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлоо тайлбарлахыг зөвшөөрнө;
- хохирогчдод хохирлоо нэхэмжлэхэд нь туслах стандарт маягт байна;
  - хохирогчийн нэхэмжилсэн мөнгөн дүн нь тооцоолоход хялбар бөгөөд санхүүгийн бодит алдагдлын зарчимд үндэслэсэн байхыг шаардах бөгөөд энэхүү мөнгөн дүнд зөвхөн гэмт хэрэгтэнд шийтгэл оногдуулах хүртэлх хугацааны хохирлыг багтааж болно (ирээдүйд гарах хохирлыг тооцох боломжгүй);
- шүүх бүх гэмт хэргийг хянан хэлэлцэхдээ хохирлыг барагдуулах асуудлыг зайлшгүй авч үзсэн байх шаардлагатай;
- гэмт этгээдийн төлбөрийн чадвар нь шүүхээс хохирол барагдуулах, нөхөн төлбөр гаргуулах шийдвэр гаргахад нөлөөлөх хүчин зүйл байх ёсгүй;
- шүүх шийдвэртээ нөхөн төлбөрийн хуваарийг оруулж болно.

Шүүгч дараах санхүүгийн хохирлыг нөхөн төлүүлэхээр шийдвэрлэж болно:

- гэмт хэргийн улмаас гэмтсэн, үрэгдүүлсэн эд хөрөнгө;
- гэмт хэргийн улмаас учруулсан бие махбодод гэмтэл, сэтгэл санааны хохирол;
- гэмт этгээдийг баривчлах, баривчлахыг завдах үед бие махбодод учруулах гэмтэл;
- гэмт хэргийн улмаас нүүсэн, байрласан түр хоргодох орон байр, хоол хүнс, хүүхэд асрах, тээврийн зардал;
- хувийн мэдээллээ алдсан хүмүүсийн хувийн мэдээллийг сэргээх, зээлийн түүх, зээлжих зэрэглэлээ засах зардал.

Гэмт хэргийн хохирогчдын эрхийг хамгаалах Холбооны Омбудсмений газар

Холбооны Засгийн газар нь гэмт хэргийн хохирогчдын өмнө хүлээсэн үүргээ биелүүлэхийн тулд Гэмт хэргийн хохирогчдын эрхийг хамгаалах Холбооны Омбудсмений газар (Office of the Federal Ombudsperson for Victims of Crime)-ыг 2007 онд байгуулсан.

Хохирогч Холбооны хуулиар олгогдсон эрхийнхээ талаар болон тэдэнд үзүүлж буй үйлчилгээний талаар дэлгэрэнгүй мэдээлэл авахаар тус газарт хандах эрхтэй бөгөөд түүнчлэн гэмт хэргийн хохирогчтой холбоотой аливаа холбооны агентлагийн үйл ажиллагаа, эсхүл холбооны хууль тогтоомжийн талаар холбогдох байгууллагад гомдол гаргаж болно.[26]

Тус алба нь шууд хохирогчтой харилцаж, тэдэнд хандсан үйлчилгээ үзүүлэхээс гадна бодлого боловсруулагчид болон эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны бусад оролцогч ажилтнуудад хохирогчдын эрэлт хэрэгцээ, санаа зовнилыг судлах мэдлэг, дадлага эзэмшүүлэх, хохирогчдод сөргөөр нөлөөлж болзошгүй чиг хандлага, тулгамдсан асуудлуудыг тогтоох, тодорхойлох чиглэлээр ажилладаг. Омбудсмен шаардлагатай тохиолдолд Холбооны Засгийн газарт зөвлөмж хүргүүлдэг байна.

Тус газраас гэмт хэргийн хохирогчдод дараах үйлчилгээ үзүүлдэг.[27] Үүнд:

- хохирогчийн эрхийн талаарх асуултуудад хариулах;
- Холбооны Засгийн газраас хохирогчид үзүүлэх үйлчилгээ, хөтөлбөрүүдийн талаар мэдээлэл өгөх;

[26] Канад Улсын Хохирогчийн эрхийн тухай хуулийн 25-26 дугаар зүйл.
[27] https://www.victimsfirst.gc.ca/abt-apd/hwhv-cnav.html

- Холбооны Засгийн газрын хэлтэс, агентлаг, хууль тогтоомж, бодлогын талаарх гомдлыг хүлээн авч хянан үзэх;
- хохирогчид туслалцаа үзүүлж болох хот, муж дахь хөтөлбөр, үйлчилгээнд хандах;
- Холбооны Засгийн газарт хохирогчдын эрэлт хэрэгцээ, тулгамдсан асуудалд нийцсэн бодлого боловсруулах, хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох талаар зөвлөмж хүргүүлж, тэдгээр зөвлөмж, зөвлөмжийн хэрэгжилтийн талаар олон нийтэд мэдээлэх.

Эдгээр үйлчилгээ үнэ төлбөргүй байдаг агаад харин хохирогчдын өмнөөс өмгөөлөл хийх, хуулийн зөвлөгөө өгөх үйлчилгээг тус байгууллага үзүүлдэггүй байна.

2.2.Өмнөд Солонгос Улс

Бүгд Найрамдах Солонгос Улс (Өмнөд Солонгос Улс) хохирогчдыг эрхийг хангах, хамгаалах талаар цогц арга хэмжээг хэрэгжүүлж байгаа бөгөөд энэ хүрээнд хохирогчийг хамгаалах, тэдэнд үзүүлэх тусламжийг өргөжүүлэн ажиллаж байна.

Гэмт хэргийн хохирогчид төрөөс нөхөн төлбөр олгохтой холбогдсон харилцааг Эрүүгийн хууль (Criminal act, 2020), Гэмт хэргийн хохирогчийг хамгаалах тухай (Crime victim protection act, 2017), Гэмт хэргийн хохирогчийг хамгаалах үйл ажиллагааны тухай (Enforcement decree of the crime victim protection act, 2018), Гэмт хэргийн хохирогчийг хамгаалах сангийн тухай (Crime victim protection fund act, 2010), Гэмт хэргийн хохирогчийг хамгаалах сангийн үйл ажиллагааны тухай (Enforcement decree of the crime victim protection fund act, 2014), Төрөөс нөхөн төлбөр олгох тухай (State compensation act, 2017) хуулиар зохицуулж байна.

Гэмт хэргийн хохирогчийг хамгаалах тухай хуулийн 3 дугаар зүйлд зааснаар **хохирогч** гэж Эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэргийн улмаас бие, сэтгэл, эдийн засгийн хохирол амссан этгээдийг хэлнэ.

Хохирогчид олгох нөхөн төлбөр

Гэмт хэргийн улмаас хохирогч нас барсан, хөгжлийн бэрхшээлтэй болсон бөгөөд гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд нь тодорхойгүй, эсхүл гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо бүрэн буюу хэсэгчлэн нөхөн төлөх санхүүгийн чадамжгүй бол хохирогч болон түүний гэр бүлийн гишүүн нь төрөөс нөхөн төлбөр олгодог.[28]

Хуульд зааснаар дараах гэмт хэргийн хохирогчид төрөөс нөхөн төлбөр олгоно[29]:

- дээрэмдэх;
- хулгайлах;
- хүчирхийлэл үйлдэх;
- хүчиндэх;
- бэлгийн харьцаанд албадан орох;
- сүрдүүлэх (blackmail);
- залилах;
- бусдын эд хөрөнгийг шамшигдуулах;
- итгэл эвдэх;
- бусдын эд хөрөнгөд хохирол учруулах.

Дээр дурдсан гэмт хэргийн хохирогч, эсхүл түүний гэр бүлийн гишүүн нөхөн төлбөр авах тухай өргөдлөө гаргах эрхтэй бөгөөд өргөдөл гаргагч нь хоёр дахь шатны шүүх хуралдаанаас

[28] https://fgn.kics.go.kr/en/jsp/cva/crimeVictimAssistance02.jsp
[29] https://fgn.kics.go.kr/en/jsp/cva/crimeVictimAssistance03.jsp

өмнө гэмт хэрэгтний яллагдагчаар татагдсан шүүхэд бичгээр эсхүл шүүх хуралд гэрчээр оролцох үедээ амаар гаргаж болдог байна.

Нөхөн төлбөр олгох тухай шүүхийн шийдвэр нь иргэний хэргийн шүүхийн шийдвэртэй адил хүчинтэй бөгөөд шүүхийн шийдвэрийг албадан гүйцэтгүүлж болно.

Мөн хохирогч нь нөхөн төлбөр авах тухай өргөдлөө өөрийн оршин суугаа, эсхүл гэмт хэрэг үйлдсэн газарт харьяалагдах Гэмт хэргийн хохирлыг барагдуулах хороонд (Crime Damage Relief Review Committee) гаргаж болно.[30] Энэ тохиолдолд хохирогч нь хохирол тодорхой болсон өдрөөс хойш 2 жилийн дотор, эсхүл хохирол бий болсноос хойш 5 жилийн дотор өргөдлөө гаргах бөгөөд хэрэв энэхүү хугацаа өнгөрсөн бол нөхөн төлбөр олгохгүй ажээ.

Нөхөн төлбөрийн төрөл, хэмжээ

Нөхөн төлбөр нь дараах төрөлтэй:

1) гэмт хэргийн улмаас нас барсан этгээдийн гэр бүлд олгох нөхөн төлбөр (үүнд, гэмт хэргийн улмаас нас барсан этгээдийн эхнэр, нөхөр, хүүхэд, эцэг эх, ач зээ, өвөө эмээ, ах дүүс хамаарна);

2) хөгжлийн бэрхшээлтэй болсон хохирогчид олгох нөхөн төлбөр (I-VI зэрэгтэй хөдөлмөрийн чадвар алдсан хохирогчид хамаарна).

Хүснэгт. Нөхөн төлбөрийн хэмжээ

	Нөхөн төлбөрийн төрөл	***Нөхөн төлбөрийн хэмжээ***
1.	гэмт хэргийн улмаас нас барсан этгээдийн гэр бүлд олгох нөхөн төлбөр	30-15 сая вон
	хөгжлийн бэрхшээлтэй болсон хохирогчид олгох нөхөн төлбөр	
2.	-хөдөлмөрийн чадвар алдасны I зэрэг	30 мянган вон
3.	-хөдөлмөрийн чадвар алдасны II зэрэг	25 мянган вон
4.	-хөдөлмөрийн чадвар алдасны III зэрэг	20 мянган вон
5.	-хөдөлмөрийн чадвар алдасны IV зэрэг	15 мянган вон
6.	-хөдөлмөрийн чадвар алдасны V зэрэг	10 мянган вон
7.	-хөдөлмөрийн чадвар алдасны VI зэрэг	6 мянган вон

Хууран мэхлэх зэрэг хууль бус аргаар нөхөн төлбөр авсан этгээдийг 5 жилээс дээш хугацаагаар хорих, эсхүл 20 сая хүртэлх воноор торгоно.

Хохирогчийг хамгаалах төв

Өмнөд Солонгос Улсын хэмжээнд бүх шатны прокурорын газруудын дэргэд нийт 58 гэмт хэргийн хохирогчийг хамгаалах төв ажиллаж байна.[31] Эдгээр төвүүдэд хэрэг хянан шийдвэрлэх чиглэлээр мэргэшсэн, прокурорын байгууллагад ажиллаж байсан туршлагатай мэргэжилтнүүд хохирогчдод болон тэдний гэр бүлийн гишүүдэд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны талаар зөвлөгөө өгдөг.

Хохирогчийг хамгаалах төв нь дараах чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг:

- холбогдох хэргийн шүүх хурлын талаар, гарсан шийдвэр, гэмт хэрэгтний хоригдож дуусах хугацаа зэрэг мэдээллийг хохирогчид өгөх[32];
- гэмт хэргийн улмаас амь насаа алдсан хохирогчийн гэр бүл, гэмт хэргийн улмаас хүнд гэмтэл авсан хохирогч төрөөс нөхөн төлбөр авах эсэх, хэрхэн авах талаар зөвлөх

[30] Өмнөд Солонгос Улсын Гэмт хэргийн хохирогчийг хамгаалах тухай хуулийн 25 дугаар зүйл.
[31] www.spo.go.kr/site/eng/02/1020100000000020180120606.jsp
[32] Өмнөд Солонгос Улсын Гэмт хэргийн хохирогчийг хамгаалах тухай хуулийн 8 дугаар зүйл.

(иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагаа явуулахгүйгээр бусад арга замаар гэмт хэргийн хохирогч болон тэдний гэр бүлийн гишүүдэд нөхөн төлбөр олгох);

- шүүхэд гэрчээр дуудагдсан иргэнд хууль зүйн зөвлөгөө өгөх, шүүх хурлын үйл ажиллагаанд туслах;
- Хохирогчийг хамгаалах төвийн хариуцах асуудалд хамаарахгүй бол тухайн хохирогчийг иргэний хохирогчийг дэмжих төв (civil victim support center) болон холбогдох бусад байгууллагатай холбож өгөх.[33]

2.3.Филиппин Улс

Бүгд Найрамдах Филиппин Улс (Филиппин Улс) нь гэмт хэргийн хохирогчдын үндсэн эрхийг хангах, хохирлыг арилгахад туслах, тэдэнд нөхөн төлбөр олгох харилцааг Үндсэн хууль, Хохирогч, гэрчийг хамгаалах тухай болон Хохирогчдын эрхийг хангах Нэхэмжлэлийн зөвлөл байгуулах тухай хуулиар зохицуулж байна.

Эрх зүйн орчин

Үндсэн хуулийн 2 дугаар зүйлийн 11 дэх хэсэгт төр нь хүн бүрийн нэр төр, хүний эрхийг эрхэмлэн дээдлэх баталгааг хангана хэмээн тунхаглажээ. Үүний дагуу Үндсэн хуулийн 3 дугаар зүйлийн 12 дахь хэсэгт хохирогчтой холбоотой дараах заалтууд байдаг:

- гэмт хэрэгт шалгагдаж байгаа сэжигтэн дуугүй байх, хууль зүйн зөвлөгөө өгөх өмгөөлөгчөө өөрөө сонгох эрхтэй. Хэрэв тухайн этгээд төлбөрийн чадамжгүй бол үнэ төлбөргүй өмгөөллийн үйлчилгээ үзүүлэх;
- сэжигтний эсрэг эрүү шүүлт тулгах, хүчирхийлэх, заналхийх, айлган сүрдүүлэх зэрэг аргыг ашиглахыг хориглоно. Мөн нууцаар, ганцаарчлан болон бусад төстэй аргаар хорихыг хориглоно;
- эдгээр заалтыг зөрчсөн бол эрүүгийн болон иргэний хариуцлага хүлээлгэх, түүнчлэн эрүү шүүлт тулгах, түүнтэй адилтгах гэмт хэргийн хохирогч болон түүний гэр бүлд нөхөн төлбөр олгох, цагаатгах арга хэмжээг авах.

Үндсэн хуулийн 13 дугаар зүйлийн 18 дахь хэсэгт зааснаар тус улсын Хүний эрхийн комиссын бүрэн эрх, чиг үүрэгт “Хүний эрхийг хамгаалах, эрх нь зөрчигдсөн хохирогч болон тэдний гэр бүлд нөхөн төлбөр олгох талаар үр дүнтэй арга хэмжээ авахыг Конгресст санал болгоно” гэж заасан байдаг.[34]

Мөн Филиппин Улс нь олон улсын эрх зүйн нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн зарчмуудыг тус улсын хуулийн нэг хэсэг болгон баталсан. Үндсэн хуулийн 2 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасны дагуу хүний эрхийн олон улсын хууль тогтоомж, конвенц, Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал зэргийг дагаж мөрдөж байна.

Хохирогч, гэрчийг хамгаалах тухай хуульд дараах зүйлсийг тусгасан байна:

- Филиппин Улсын шүүх нь хохирогчийн аюулгүй байдал, бие махбодын болон сэтгэл санааны тогтвортой байдал, нэр төр болон хувийн нууцыг хамгаална;
- шүүх хурлын нийтлэг зарчмыг үл харгалзан хохирогч, гэрч, яллагдагчийг хамгаалах үүднээс хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны аль нэг хэсгийг хаалттай, эсхүл цахимаар болон бусад тусгай хэрэгсэл ашиглан явуулж болно;

[33] https://fgn.kics.go.kr/en/jsp/cva/crimeVictimAssistance01.jsp
[34] https://www.constituteproject.org/constitution/Philippines_1987?lang=en

- нотлох баримт, мэдээлэл задруулах нь хохирогч, гэрч болон түүний гэр бүлийн аюулгүй байдалд ноцтой аюул учруулж болзошгүй бол шүүх аливаа баримт, мэдээллийг нууцлах, эсхүл хураангуй болон хэсэгчилсэн байдлаар танилцуулж болно;
- шүүх хохирогчдод учирсан хохирлыг барагдуулах, нөхөн төлбөр олгохтой холбоотой аливаа хохирлын цар хүрээ, хэмжээг тодорхойлно.

Нэхэмжлэлийн зөвлөл

Хохирогчдын эрхийг хангах Нэхэмжлэлийн зөвлөл байгуулах тухай хуулийн дагуу хууль бусаар баривчлагдсан, цагдан хоригдсон хохирогчдын хохирлыг барагдуулах, нэхэмжлэлийн шаардлагыг шийдвэрлэх зорилгоор Хууль зүйн яамны дэргэд Нэхэмжлэлийн зөвлөл байгуулжээ.

Нэхэмжлэлийн зөвлөл нь 9 гишүүнтэй бөгөөд гишүүд нь хууль зүйн салбарт 10-аас доошгүй жил ажилласан, хүний эрхийн талаар мэргэшсэн байна. Филиппин Улсын Ерөнхийлөгч тус зөвлөлийн дарга, гишүүдийг томилно. Нэхэмжлэлийн зөвлөлийн дарга, гишүүд нь давж заалдах шатны шүүхийн дарга, дэд шүүгч нартай дүйцэх зэрэг дэв, цалин урамшуулалтай.

Тус зөвлөлийн үйл ажиллагааг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд туслах зорилготой Ажлын алба байх бөгөөд тус алба нь 5 хуульч, 3 туслах хуульч, 3 захиргааны ажилтны бүрэлдэхүүнтэй. Шаардлагатай тохиолдолд зөвлөх, сэтгэл зүйч, нийгмийн ажилтан, олон нийтийн боловсролын мэргэжилтнүүдтэй гэрээгээр хамтран ажилладаг.

Нэхэмжлэлийн зөвлөл нь дараах чиг үүрэгтэй:

- хуулийн дагуу Нэхэмжлэлийн зөвлөлд ирүүлсэн өргөдлийг хүлээн авч судлах;
- захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг бие даан явуулах, нэхэмжлэлтэй холбоотой маргааныг шийдвэрлэх;
- чиг үүргийнхээ хүрээнд төрийн байгууллагуудтай хамтран ажиллах;
- үйл ажиллагаагаа олон нийтэд танилцуулах, холбогдох хууль тогтоомжийг сурталчлан таниулах;
- шаардлагатай бусад чиг үүргийг хэрэгжүүлнэ.

Нөхөн төлбөр олгох

Нөхөн төлбөрийн нэхэмжлэлийг дараах этгээдүүд гаргана:

- хилс хэргээр хорих ял эдлээд цагаатгагдсан хохирогч;
- хууль бусаар хоригдоод суллагдсан хохирогч;
- шүүхийн шийдвэрийн дагуу эрх бүхий байгууллагаас зөвшөөрөлгүйгээр, хууль бусаар баривчлагдсан хохирогч;
- хүчирхийлэлд өртсөн хохирогч (амиа алдах, бие махбодын болон сэтгэл санааны хүнд гэмтэл авах, хөгжлийн бэрхшээлтэй болох, үр хөндүүлэх, эрүүдэн шүүх зэрэг).

Хууль бусаар баривчлагдсан, хоригдсон хохирогчдод нөхөн төлбөр олгохдоо цагдан хоригдсон хугацааг тооцно. Нөхөн төлбөрийн хэмжээ нь нэг сарын 1.000-3.000 песо байна. Бусад гэмт хэргийн хохирогчийн нөхөн төлбөр нь 10.000.00-50.000 песо байна.

Нэхэмжлэлийн зөвлөлөөс гаргасан шийдвэрийн дагуу хохирогчдод төрийн байгууллагуудаас эрүүл мэнд, боловсролын чиглэлээр мөнгөн бус нөхөн төлбөр олгох боломжтой.

Нэхэмжлэл гаргах хугацаа: Хуулийн дагуу нөхөн төлбөр авах эрх бүхий этгээд хорихоос суллагдсанаас хойш, эсхүл хохирогч хохирол, гэмтэл учирсан өдрөөс хойш 6 сарын дотор Нэхэмжлэлийн зөвлөлд нөхөн төлбөр авах тухай нэхэмжлэл гаргана. Энэ хугацаанд нэхэмжлэл гаргаагүй бол хохиролгүй болсонд тооцно.

Хохирогчийн өв залгамжлагч нэхэмжлэл гаргах: Хуулийн дагуу нэхэмжлэл гаргах эрхтэй этгээд нас барсан, хөдөлмөрийн чадвараа алдсан бол түүний өв залгамжлагч эхнэр, нөхөр, хүүхэд, төрсөн, эцэг, эх, ах эгч, дүү нар нь энэхүү дарааллаар нэхэмжлэл гаргаж болно.

Нэхэмжлэлийг шийдвэрлэх хугацаа: Нэхэмжлэлийн зөвлөлд өргөдөл гаргасан өдрөөс хойш ажлын 30 хоногт уг асуудлыг шийдвэрлэнэ. Хэрэв хохирогч Нэхэмжлэлийн зөвлөлөөс гаргасан тогтоолын шийдвэртэй санал нийлэхгүй бол уг тогтоолыг хүлээн авсан өдрөөс хойш 15 хоногийн дотор Хууль зүйн яаманд гомдол гаргах эрхтэй.

2.4.Энэтхэг Улс

Энэтхэг Улсад хохирогч нь эрүүгийн эрх зүйн тогтолцоонд мэдээлэл авах, байлцах, сонсгол хийх зэрэг хууль ёсны эрхтэй. Тус улсын төрийн бодлого нь гэмт хэргийн хохирогчдод нөхөн төлбөр олгох төдийгүй тэдэнд цогц дэмжлэг үзүүлэхэд хүчин чармайлт гарган ажилладаг.

Тус улсад хохирогч болон түүний эрхийг хангах, хамгаалах, хохирлыг нь барагдуулах тухай асуудлыг дараах хуулиудаар зохицуулдаг. Үүнд:

- Үндсэн хууль (Constitution, 1950)[35];
- Эрүүгийн хууль (Penal Code, 1860)[36];
- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль (Code of Criminal Procedure, 1973)[37];
- Эмэгтэйчүүдийг гэр бүлийн хүчирхийллээс хамгаалах тухай хууль (Protection of Women from Domestic Violence Act, 2005)[38];
- Хуваарьт каст ба хуваарьт овог аймгуудын (харгис хэрцгий байдлаас урьдчилан сэргийлэх) хууль (Scheduled Castes and the Scheduled Tribes (Prevention of Atrocities) Act, 1989)[39];
- Эцэг эх, ахмад настны халамж, тусламж үйлчилгээний тухай хууль (Maintenance and Welfare of Parents and Senior Citizens Act, 2007)[40].

Энэтхэг Улсын Үндсэн хуульд хохирогчийн эрх, түүний хамгаалалт, хохирогчид нөхөн төлбөр олгох тухай зарим заалтыг тусгасан байна. Тухайлбал:

- тус улсын нутаг дэвсгэрт хүн бүр хуулийн өмнө эрх тэгш байх, эрх зүйн тэгш хамгаалалттай байх тухай (14 дүгээр зүйл);
- гэмт хэргийн хохирогчдын хохирлыг төрөөс барагдуулахыг шаардах замаар амь нас, эрх чөлөөг нь шударга бусаар хасуулахгүй, хамгаалах тухай (21 дүгээр зүйл);

[35] Indian Constitution of 1950, https://legislative.gov.in/constitution-of-india/
[36] The Indian Penal Code, 1860, https://www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/2263/1/aA1860-45.pdf
[37] The Code of Criminal Procedure, 1973 https://www.indiacode.nic.in/handle/123456789/16225?view_type=search&col=123456789/1362
[38] Protection of Women from Domestic Violence Act, 2005, https://www.indiacode.nic.in/handle/123456789/2021
[39] Scheduled Castes and the Scheduled Tribes (Prevention of Atrocities) Act, 1989, https://www.indiacode.nic.in/handle/123456789/1920
[40] Maintenance and Welfare of Parents and Senior Citizens Act, 2007 https://www.indiacode.nic.in/handle/123456789/2033

- төрөөс эрх зүйн үнэ төлбөргүй туслалцаа үзүүлж, тэгш боломжийн үндсэн дээр шударга ёсыг дэмжих тухай (39А дүгээр зүйл);
- төр нь эдийн засгийн чадавхынхаа хүрээнд хөдөлмөрийн чадвараа алдсан, зүй бусаар гачигдах, бусад шаардлагатай тохиолдолд олон нийтийн дэмжлэг, тусламжийг авах эрхтэй (41 дүгээр зүйл) зэргийг баталгаажуулсан байна.

Эрүүгийн шүүх дэх хохирогчийн эрх[41]

Энэтхэг Улсын хуулиудад хохирогч гэдгийг дараах байдлаар тодорхойлсон байна:

- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд **хохирогч** гэж яллагдагчийг буруутгаж байгаа үйлдэл, эс үйлдэхүйн улмаас учирсан аливаа хохирол, хохирол амссан хувь хүн; мөн хохирогчийн асран хамгаалагч, хууль ёсны өв залгамжлагчийг хэлнэ гэж;
- Эмэгтэйчүүдийг гэр бүлийн хүчирхийллээс хамгаалах тухай хуульд **хохирогч** гэж гэмт этгээдтэй (respondent) гэр бүлийн харилцаатай байсан, эсхүл харилцаатай байгаа хүнээс гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн гэж мэдэгдэж буй аливаа эмэгтэйг хэлнэ гэж;
- Хуваарьт каст ба хуваарьт овог аймгуудын тухай (харгис хэрцгий байдлаас урьдчилан сэргийлэх) хуульд **хохирогч** гэж энэ хуульд заасан аливаа гэмт хэрэг үйлдсэний улмаас сэтгэл санаанд болон эд хөрөнгийн хохирол учирсан, бие махбод, сэтгэл зүйн хувьд зовж шаналсан аливаа хүн, түүний хууль ёсны асран хамгаалагч, өв залгамжлагчийг хэлнэ гэж.

Тус улсын хуулиар хохирогчид тодорхой эрх олгосон байдаг. Тухайлбал, хүнд болон хөнгөн гэмт хэрэг үйлдсэн эсэхээс үл хамааран аливаа хүчирхийлэлд өртсөн хохирогч, мөн амь насаа алдсан хохирогчийн гэр бүлийн гишүүд, насанд хүрээгүй, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн, эцэг эх, асран хамгаалагч, бусад төрөл төрөгсөд, хохирогчийн хууль ёсны төлөөлөгч, эсхүл хохирогчийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч зэрэг хүмүүс хохирогчийн өмнөөс эрхийг нь эдэлж болно.

Энэтхэг Улсад тусгай хэрэгцээт хохирогч гэж байх ба ийм хохирогчдод тусгай эрхийг зайлшгүй олгодог. Тусгай хэрэгцээт хохирогч гэдэгт бэлгийн болон гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хохирогч, өндөр настан, бага насны хүүхэд, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн хамаардаг байна.

Хохирогч нь дараах үндсэн эрхтэй. Үүнд:

1) эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцох эрх (сонсголд оролцох эрх);
2) нөхөн төлбөр нэхэмжлэх, авах эрх (төрөөс болон гэмт этгээдээс);
3) мэдээлэл авах эрх;
4) дарамт, айлган сүрдүүлгээс ангид байх эрх;
5) нотлох баримт болгон хураан авсан хувийн эд хөрөнгөө нэн даруй эргүүлэн авах эрх;
6) шүүх хурлаар шуурхай шийдвэрлүүлэх эрх.

Хохирогчийн дээр дурдсан үндсэн эрхүүдийг авч үзвэл:

1) Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцох эрх* (сонсголд оролцох эрх)*:

Хохирогч болон тэдний гэр бүл эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцох эрхтэй. Гэр бүл нь шүүх хуралд оролцох, хурлын үйл ажиллагаа, тодруулбал, хохирогч болон

[41] https://www.legalserviceindia.com/legal/article-9643-protection-of-rights-of-victims-in-criminal-justice-system.html

гэмт этгээдийн өмгөөлөгчийн тайлбар, гэрчийн мэдүүлэг, шүүгчийн байр суурийг сонсох, гэрчлэх нь маш чухал байдаг.

Мөн хохирогчийн хамгийн чухал эрхийн нэг бол түүний эрх ашгийг хөндсөн шүүхийн сонсголыг сонсох, үг хэлэх эрх юм. Хохирогчоос ял оногдуулах шүүх хуралд мэдүүлэг өгөх, энэ гэмт хэрэг өөрт нь болон тэдний гэр бүлд үзүүлэх нөлөөллийн талаар мэдүүлэг өгөхийг зөвшөөрсөн бол шүүх гэмт хэргийн хувийн шинж чанар, учирсан хохирлыг хүлээн зөвшөөрдөг.

Гэмт хэргийн хохирогчийн өөр нэг эрх бол тухай хэргийн талаар прокурортой ярилцах юм. Шүүхийн эцсийн шийдвэр гарахаас өмнө прокурор хохирогчийн саналыг сонссон байна.

2) Нөхөн төлбөр нэхэмжлэх, авах эрх (төрөөс болон гэмт этгээдээс):

Хохирогч нь нөхөн төлбөр төрөөс болон гэмт этгээдээс нэхэмжилж авах эрхтэй байна.

2.1.Төрөөс нөхөн төлбөр нэхэмжлэх эрх

Хүчирхийлэлд өртсөн хохирогчид нөхөн төлбөр олгох асуудлыг төрийн бодлогоор зохицуулагддаг. Хохирогч амьдарч байгаа, эсхүл гэмт хэрэг үйлдэгдсэн муж улсын нөхөн төлбөрийн хөтөлбөрт хамрагдах хүсэлт гаргаснаар хохирогч, эсхүл түүний гэр бүлийн гишүүн нөхөн төлбөр авч болно. Мөн гэмт хэрэгтэн нь үйлдэл дээрээ баригдаагүй, эрүүгийн хариуцлага хүлээгээгүй ч хохирогчид нөхөн төлбөр олгож болно.

Нөхөн төлбөр авахад тодорхой шаардлагыг хангасан байна. Тухайлбал, хүчирхийллийн гэмт хэргийн шууд хохирогч, эсхүл түүний амьд үлдсэн гэр бүлийн гишүүн нь нөхөн төлбөр нэхэмжлэх эрхтэй. Мөн хохирогч шүүхээс зөвлөгөө авах зардлаа нөхөн төлүүлэх хүсэлт гаргаж болно. Хохирогчийн хувьд хохирлоо барагдуулахын тулд хэргийн талаар мэдээлж, мөрдөн шалгах ажиллагаанд хамтран ажилласан байхыг шаарддаг. Гэвч зарим тохиолдолд хохирогчийн өөрийнх нь буруутай үйлдлээс болж хохирол учирсан бол нөхөн төлбөр авах боломжгүй байдаг. Хохирогчид эмнэлгийн, зөвлөгөө авсны төлбөр, алдсан орлого, оршуулгын зардал зэрэг нөхөн төлж болох зардлыг нөхөн төлбөрийн хөтөлбөрийн дагуу олгоно.

2.2.Гэмт этгээдээс нөхөн төлбөр авах эрх

"Нөхөн төлбөр" гэсэн нэр томьёо нь гэмт этгээдийн учруулсан хохирлыг барагдуулах, ингэхдээ ихэвчлэн мөнгөн хэлбэрээр нөхөн төлүүлэхийг ойлгоно. Мөн гэмт хэргийн явцад хулгайлагдсан, эвдэрч гэмтсэн эд хөрөнгийг буцаан өгөх, засварлах, нөхөн сэргээж төлүүлэхийг ойлгоно.

‘’Хохирлыг нөхөн төлүүлэх зардал’’ нь эмчилгээний, эмийн зардал, өвчтэй байсан хугацааны цалин, хуулийн зөвлөгөө авах зардал, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцохтой холбоотой зардал (замын зардал, хүүхэд асрах зардал гэх мэт), алдагдсан, гэмтсэн эд хөрөнгө, даатгалын хөнгөлөлт, гэмт хэргийн улмаас гарсан бусад зардал зэрэг орно.

Нөхөн төлбөр нь сэтгэл зүйн түгшүүр, дарамтыг арилгаж чадахгүй ч цаашид гарах эмчилгээ, зөвлөгөө авах зардал гэх мэт ирээдүйд учрах бодит хохирлыг нөхөж болно. Шүүх хохирлыг нөхөн тооцохдоо хохирогчид учирсан хохирлыг харгалзан үздэг.

3) Мэдээлэл авах эрх:

Хохирогч нь эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа, өөрийн эрх, хамгаалалтын арга, бусад боломжит үйлчилгээний талаар мэдээлэл авах эрхтэй. Эрүүгийн шүүн таслах ажиллагааны тогтолцоо нь хохирогч болон түүний гэр бүлийн гишүүдийн мэдээлэл авах эрхийг баталгаажуулж, хууль ёсны эрх, хамгааллын арга, хүртээмжтэй үйлчилгээний талаар мэдээлэлтэй байх боломжийг олгодог.

Хохирогчдын мэдээлэл авах эрхэд,

- шүүх хуралд оролцох буюу хохирогчийн мэдүүлэг өгөх;
- гэмт этгээдээс нөхөн төлбөр авахаар Иргэний шүүхэд нэхэмжлэл гаргах;
- хохирогч болон түүний гэр бүл, хамаарал бүхий этгээдийг гэмт хэрэг үйлдэгчээс хамгаалах тухай шүүхийн шийдвэр гаргуулах зэрэг эрхүүд хамаарна.

Шүүхээс эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцын талаарх мэдээллийг хохирогчид өгөх үүрэгтэй. Тухайлбал, шүүх хурлын тов, цаг, яллагдагчийг баривчлах, батлан даалтад гаргах, ялыг хэрэгсэхгүй болгох зэрэг эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны бүхий л шатны талаар хохирогчдод мэдэгдэх үүрэгтэй.

4) Дарамт, айлган сүрдүүлгээс ангид байх эрх:

Хохирогч нь эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад дарамт, айлган сүрдүүлгээс хамгаалагдах эрхтэй. Энэ эрх нь нийтээр тодорхойлсон хамгаалах үндсэн эрх, эсхүл тусгай хамгаалалтын арга хэмжээний цогц хэлбэрээр илэрч болно.

Гэмт хэргийн хохирогчийг дарамт, айлган сүрдүүлгээс урьдчилан сэргийлж хамгаалах хэд хэдэн арга хэмжээ байдаг:

- цагдаа, шүүх рүү дагалдан явах/буцах;
- шүүх хурлын явцад яллагдагч, түүний гэр бүл, гэрч, найз нөхдөөс тусдаа хүлээлгийн бүсийг аюулгүй байлгах;
- гэрчийг хамгаалах хөтөлбөрт хамруулах;
- оршин суугаа газрыг нүүлгэн шилжүүлэх;
- олон нийтэд аюул учруулах, эсхүл хохирогч болон гэрчүүдийн аюулгүй байдлыг хамгаалах үүднээс шүүгдэгчийг батлан даалтад гаргахаас татгалзах, батлан даалтад гаргах бол тодорхой нөхцөлүүд тавьж гаргах зэрэг байна.

5) Нотлох баримт болгон хураагдсан хувийн эд хөрөнгөө нэн даруй эргүүлэн авах эрх:

Хохирогч нь хулгайн гэмт хэрэгт эд хөрөнгөө алдах, эсхүл хуулийн байгууллагаас эд хөрөнгийг нь нотлох баримт болгон хураан авах гэсэн хоёр хэлбэрээр хохирч болно. Иймээс хохирогч нотлох баримт болгон хураагдсан хувийн эд хөрөнгөө цаг тухайд нь эргүүлэн авах эрхтэй.

6) Шүүх хурлаар шуурхай шийдвэрлүүлэх эрх:

Гэмт хэргийн хохирогчид шуурхай шүүхээр асуудлаа шийдвэрлүүлэх буюу хэргийг цаг алдалгүй шийдвэрлүүлэх эрхтэй бөгөөд энэ нь шүүхийн шийдвэрээр шийдвэрлэгддэг ажээ. Шүүх талуудын хүсэлтийг үндэслэн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хойшлуулах тухай шийдвэр гаргахдаа хохирогчид үзүүлэх аливаа нөлөөллийг харгалзан үзэх шаардлагатай.

Хохирогчид нөхөн төлбөр олгох

Хохирол барагдуулахтай холбоотой өнөөгийн хууль эрх зүйн тогтолцоо нь 1973 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль болон Дээд шүүхийн шийдвэрт тусгагдсан байдаг. Мөн Хүний амь нас хохирсон гамшигт ослын тухай хууль (Fatal Accidents Act, 1855), Авто тээврийн хэрэгслийн тухай хууль (Motor Vehicles Act, 1988), Хүний эрхийн зөрчлийг арилгах тухай Үндсэн хуулийн арга хэрэгслүүд (Constitutional Remedies for Human Rights

Violation), Гэмт хэрэгтнийг тэнсэн харгалзах тухай (Probation of Offenders Act, 1958) зэрэг хуулиудад гэмт хэргийн хохирогчдод нөхөн төлбөр олгох тухай асуудал тусгагдсан байна.[42]

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 357-359 дугаар зүйлд нөхөн төлбөр олгох тухай асуудлыг зохицуулдаг. Шүүхээс торгох ял болон бусад ялыг (цаазын ялыг оролцуулан) оногдуулсан бол шүүх уг шийдвэрийг гаргахдаа нөхөн төлбөрийн хэмжээг тусгах бөгөөд төлөлтийг бүхэлд нь буюу хэсэгчлэн төлөхөөр шийдвэрлэнэ.

Дараах тохиолдолд хохирлыг нөхөн төлүүлнэ:

- хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зардлыг;
- хохирлын нөхөн төлбөрийг шүүхийн шийдвэрээр тухайн этгээд Иргэний шүүхээр нөхөн төлөх боломжтой бол;
- бусдын амь хохироосон, эсхүл ийм гэмт хэрэг үйлдэхэд өдөөн хатгасны улмаас хохирогч нас барсан бол;
- хүн хулгайлах, бусдын эд хөрөнгийг завших, итгэл алдах, залилах, шударга бусаар хөрөнгө өөртөө авах, хадгалах, эсхүл хулгайлсан эд хөрөнгийг захиран зарцуулах, захиран зарцуулахад нь туслах зэргийг үйлдсэн бол.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 357А-д хохирогчийн нөхөн төлбөр олгох тогтолцооны талаар зохицуулжээ. Шүүхээс нөхөн төлбөр олгох шийдвэр гарсан тохиолдолд тухайн муж улс, дүүргийн Хууль зүйн үйлчилгээний газар (Legal Service Authority) нөхөн төлбөрийн хэмжээг тогтоодог байна.

Хохирогчийг тогтоосон боловч гэмт этгээдийг тогтоогоогүй, шүүх хурал болоогүй тохиолдолд хохирогч (буюу түүний асрамжид байдаг хүн)-д нөхөн төлбөр олгох хүсэлтийг муж улс, дүүргийн Хууль зүйн үйлчилгээний газарт гаргана. Тус газар нь шаардлагатай баримтыг бүрдүүлэн 2 сарын дотор нөхөн олговрыг олгоно. Тухайн муж улс, дүүргийн Хууль зүйн үйлчилгээний газар нь хохирогчид чирэгдэл учруулахгүйн тулд түүнд цагдаагийн байгууллагын яаралтай тусламж, эмнэлгийн үнэ төлбөргүй үйлчилгээг үзүүлэх захиалга өгч болно. Үүний дагуу цагдаагийн байгууллага болон тусламж үйлчилгээ үзүүлэх эрх бүхий байгууллага түр хугацааны тусламж үйлчилгээг үзүүлнэ.

Дээрх хуулийн 357С-д хохирогчийг эмчлэх тухай зохицуулсан байна. Төрийн болон хувийн хэвшлийн бүх эмнэлэг, төрийн захиргааны төв болон орон нутгийн байгууллагууд нь хохирогчид нэн даруй үнэ төлбөргүй эмнэлгийн анхны тусламж үзүүлэх үүрэгтэй.

Энэтхэг Улсын муж улсуудад гэмт хэргийн улмаас хохирсон хохирогч болон түүний асрамжид байгаа хүнд нөхөн төлбөр олгоход дор дурдсаныг баримтална. Үүнд:

1) хохирогчид мөнгөн тусламж үзүүлэх;
2) хохирогчийн хэрэгцээ шаардлагаас хамааран хамгаалах байр, зөвлөгөө, эмнэлгийн тусламж, хууль зүйн туслалцаа, боловсрол, мэргэжлийн сургалт зэрэг дэмжлэг үзүүлэх.

Хохирогчийг хамгаалах[43]

Хохирогчийг хамгаалах нь төрийн үндсэн үүрэг бөгөөд хохирогчийн нэр төр, эрхийг хуулиар хамгаалах нь шударга ёсыг тогтооход тусалдаг. Хохирогчид өөрийн нэр төрийнхөө

[42] Compensatory Jurisprudence, https://www.legalservicesindia.com/article/1888/Compensatory-Jurisprudence.html#google_vignette
[43] Protection of Victims. https://www.legalserviceindia.com/legal/article-9628-protection-of-victims.html

төлөө гэмт хэргийг нуун дарагдуулж, зарим үед хохирогч өөрийнх нь эсрэг гэмт хэрэг үйлдэж байгааг мэдэхгүй байх тохиолдол байдаг.

Хохирогч бол эрүүгийн хэргийн анхан шатны гэрч тул түүний аюулгүй байдлыг хамгаалах нь хянан шийдвэрлэх ажиллагааг шударга явуулахад хамгийн чухал хүчин зүйл юм.

Хохирогчийг хамгаалахтай холбоотой эрх зүйн зохицуулалтыг Эрүүгийн хуулийн 228А дугаар зүйлд тусгаж, хохирогчид тодорхой эрхийг өгдөг. Тухайлбал, бэлгийн хүчирхийллийн хохирогчийн хувийн мэдээллийг хэвлэн нийтлэхийг хориглодог, харин хохирогч өөрөө зөвшөөрсөн бол хэвлэн нийтэлж болно. Хохирогчийн хувийн мэдээллийг ил болгох нь хохирогч цаашдаа нийгмийн амьдралд оролцоход олон хүндрэлтэй асуудал тулгардаг тул энэ хуулийн заалт нь хохирогчийг болон хохирогчийн гэр бүлийг хамгаалахад тусалдаг ажээ. Урьдчилан зөвшөөрөл авалгүйгээр хохирогчийн хувийн мэдээллийг нийтэлсэн буюу задруулсан бол гэм буруутай этгээдийг 2 хүртэлх жилээр хорино.

Энэтхэг Улсын Дээд шүүх нь хохирогчийг хамгаалах, нуух, түүний хувийн мэдээллийг задруулахгүй байхтай холбоотой олон арга хэмжээ авдаг. Тухайлбал, шүүх нь эхнэр-нөхөр, эмч-өвчтөн, өмгөөлөгч-үйлчлүүлэгчийн харилцаа холбоог задруулахаас хамгаалдаг.

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

- Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law (Basic Principles and Guidelines). UN General Assembly resolution 60/147 of 16 December 2005. https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n05/496/42/pdf/n0549642.pdf?token=LZcAWpT43QSo6ixSUq&fe=true
- Арьс үндсээр алагчилах үзлийн бүх хэлбэрийг устгах тухай олон улсын конвенц. https://legalinfo.mn/mn/detail/1242
- Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал. https://legalinfo.mn/mn/detail/1271
  Олон улсын эрүүгийн шүүхийн Ромын Дүрэм. https://legalinfo.mn/mn/detail/1217
- Международно-правовая защита прав человека в вооруженных конфликтах. Управление Верховного комиссара ООН по правам человека. Нью-Йорк и Женева, 2011 год. www.ohchr.org
- IHL and human rights law (29 October 2010). What is the difference between IHL and human rights law? (22 January 2015). International Committee of the Red Cross. www.icrc.org
- Keburiya K.O., Solntsev A.M. The Significance of the 2005 UN Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation. Moscow Journal of International Law. 2021;(2):78-98. https://doi.org/10.24833/0869-0049-2021-2-87-98
- Implementing Victims' Rights: A Handbook on the Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation. The Redress Trust. March 2006. https://redress.org/wp-content/uploads/2018/01/MAR-Reparation-Principles.pdf

Канад Улс:

- Гэмт хэргийн хохирогчдын эрхийг хамгаалах Холбооны Омбудсмений газар: www.victimsfirst.gc.ca/index.html
- www.victimsfirst.gc.ca/abt-apd/hwhv-cnav.html
- www.victimsfirst.gc.ca/serv/vrc-dvc.html
- Хохирогчийн эрхийг хамгаалах хууль: laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-23.7/page-1.html

Өмнөд Солонгос Улс:

- Эрүүгийн хууль
- Гэмт хэргийн хохирогчийг хамгаалах тухай хууль
- Гэмт хэргийн хохирогчийг хамгаалах үйл ажиллагааны тухай хууль
- Гэмт хэргийн хохирогчийг хамгаалах сангийн тухай хууль
- Гэмт хэргийн хохирогчийг хамгаалах сангийн үйл ажиллагааны тухай хууль
- Төрөөс нөхөн төлбөр олгох тухай хууль
- fgn.kics.go.kr/en/jsp/cva/crimeVictimAssistance01.jsp
- www.spo.go.kr/site/eng/02/10201000000002018120606.jsp

Филиппин Улс:

- Үндсэн хууль: http://hrlibrary.umn.edu/research/Philippines/PHILIPPINE%20CONSTITUTION.pdf
- Хохирогч, гэрчийг хамгаалах тухай хууль: https://cjad.nottingham.ac.uk/en/legislation/411/keyword/321/
- Хохирогчдын эрхийг хангах Нэхэмжлэлийн зөвлөл байгуулах тухай хууль: https://legacy.senate.gov.ph/lisdata/2428620887!.pdf

Энэтхэг Улс:

- Constitution of 1950: https://legislative.gov.in/constitution-of-india/
- Penal Code, 1860: www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/2263/1/aA1860-45.pdf
- Code of Criminal Procedure, 1973: www.indiacode.nic.in/handle/123456789/16225?view_type=search&col=123456789/1362
- Protection of Women from Domestic Violence Act, 2005: www.indiacode.nic.in/handle/123456789/2021
- Scheduled Castes and the Scheduled Tribes (Prevention of Atrocities) Act, 1989: www.indiacode.nic.in/handle/123456789/1920
- Maintenance and Welfare of Parents and Senior Citizens Act, 2007: www.indiacode.nic.in/handle/123456789/2033
- Protection Of Rights Of Victims In Criminal Justice System: www.legalserviceindia.com/legal/article-9643-protection-of-rights-of-victims-in-criminal-justice-system.html
- Protection of Victims: www.legalserviceindia.com/legal/article-9628-protection-of-victims.html
- A Critical Study On Victim Compensation Under Various Laws Of India: www.legalserviceindia.com/legal/article-6103-a-critical-study-on-victim-compensation-under-various-laws-of-india.html
- Compensatory Jurisprudence: www.legalservicesindia.com/article/1888/Compensatory-Jurisprudence.html#google_vignette